

Mamo,
ja nie chcę wojny!

*1939-45 POLSKA /
2022 UKRAINA
polsko-ukraiński
projekt archiwalny*

Projekt i koncepcja: dr Dorota Sadowska (Uniwersytet Warszawski),

Mariusz Olczak (Archiwum Akt Nowych)

Opracowanie i realizacja: prof. Olha Kulinich (Kijowski Narodowy
Uniwersytet im. Tarasa Szewczenko), Daria Koval (projekt Mom I see war),
Mariusz Olczak (Archiwum Akt Nowych), dr Dorota Sadowska
(Uniwersytet Warszawski)

Opracowanie graficzne: Beata Świerczyńska (Archiwum Akt Nowych)

Źródła rysunków i tekstów:

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie

- Projekt „Mom I see war/Мамо, я бачу війну”, Ukraina, Kijów

Źródła cytatów:

Janusz Korczak, *Prawo dziecka do szacunku*. Warszawa 2012

José Jorge Letria, *Wojna*. Warszawa 2021

Stefan Szuman, *Wojna i okupacja w rysunkach dzieci polskich*.

Referat wygłoszony podczas konferencji SEPEG, zesp. Ministerstwa Oświaty,
Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Copyright by Archiwum Akt Nowych

ISBN: 978-83-964409-0-7

*Dziecko nie jest żołnierzem, nie broni ojczyzny,
choć wraz z nią cierpi.*

Janusz Korczak

*A child is not a soldier, he does not defend the homeland,
though he suffers with it.*

Janusz Korczak

Mom, I don't want war!

We present to you incredibly moving testimonies of war - from historical drawings of Polish children from 1946, which are a record of their experiences during World War II and the German occupation of 1939-1945, preserved in the Central Archives of Modern Records (AAN) in Warsaw, in the Ministry of Education complex from 1945-1966, and contemporary drawings of Ukrainian children, related to the war currently taking place in Ukraine, collected on the *Mom, I See War portal*.

We aim to show that war always looks the same through the eyes of a child. Irrespective of place and time, it is a huge evil, and the child is always the victim of it. The similarity between historical and present-day drawings is striking. Children draw tanks, planes dropping bombs, fires, and explosions. They draw the injured and the dead, the ruined houses, the graves. They draw themselves and their family, they draw evacuation and escape. But they also draw hope and their dreams for the future.

By putting images and words together in thematic groups: fighting, occupation, family, repression, resistance, destruction, victory-hope, we want to emphasise the fact of how similar the scenarios of the invading wars are. The time changes, the place changes, the child witnesses change, but the war is always the same:

It cannot hear nor see, still less feel

J.J. Letria

dr Dorota Sadowska (University of Warsaw)

prof. Olha Kulinich (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Mamo, ja nie chcę wojny!

Prezentujemy Państwu niezwykle przejmujące dziecięce świadectwa wojny - historyczne rysunki polskich dzieci z roku 1946, będące zapisem ich przeżyć z czasu II wojny światowej i okupacji niemieckiej 1939-1945, przechowywane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, w zespole Ministerstwa Oświaty z lat 1945–1966 oraz współczesne rysunki dzieci ukraińskich, związane z wojną toczącą się obecnie w Ukrainie, gromadzone na portalu Mom I see war.

Chcemy pokazać, że wojna wygląda w oczach dziecka zawsze tak samo. Niezależnie od miejsca i czasu jest wielkim złem, a dziecko zawsze jest w niej ofiarą. Podobieństwo historycznych i współczesnych prac poraża. Dzieci rysują czołgi, samoloty zrzucające bomby, pożary i eksplozje. Rysują rannych i zabitych, zrujnowane domy, mogiły. Rysują siebie i swoją rodzinę, rysują ewakuację i ucieczkę. Ale rysują też nadzieję i swoje marzenia na przyszłość.

Łącząc obrazy i słowa w grupy tematyczne: walka, okupacja, rodzina, represje, opór, zniszczenia, zwycięstwo-nadzieja, chcemy podkreślić fakt, jak bardzo podobne są do siebie scenariusze wojen zaborczych. Zmienia się czas, zmienia się miejsce, zmieniają się dziecięcy świadkowie, ale wojna zawsze jest taka sama:

Wojna nie widzi, nie słyszy, nie czuje.

José Jorge Letria

dr Dorota Sadowska (Uniwersytet Warszawski)

prof. Olha Kulinich (Kijowski Narodowy Uniwersytet im. T. Szewczenko w Kijowie)

WAR IN A CHILD’S EYES

DRAWINGS BY POLISH CHILDREN IN 1946

Ministry of Education corps 1945-1966

CENTRAL ARCHIVES OF MODERN RECORDS IN WARSAW

“A collection of such drawings is an admonition and a warning to mankind, which must know that war, with its cruelty, also hurts small children physically and psychologically in an inhuman way, and that the indignation of man, inconceivable to anyone, which cruelly destroys its fellows, is reflected in the bewildered children’s psyche and leaves there deep and dangerous traces and heavy moral blemishes for life. I think that those who still do not know about what happened in our country during the occupation or do not want to believe it, perhaps the drawings of our children will convince them of the truth”. - These words were expressed by Stefan Szuman - Polish psychologist, philosopher, and physician - at the International Congress for War Affected Children (SEPEG), in Warsaw in August 1948, thus attracting the attention of the whole world to the nature and scale of war crimes committed on Polish territories by the German and Russian occupants.

War-themed drawings were created by children spontaneously, on the orders of parents or teachers and in response to a competition announced with the approval of the then Ministry of Education in 1946 and held in primary schools under the supervision of the school superintendents and inspectorates. Younger drawers were offered the opportunity to present their war memories (or another topic of their choice) in the form of artworks. And information about the competition was published in the magazine “Przekrój.”

The editors of the weekly magazine provided 10 prizes: 1 packet containing 1 kg of sweets from the Piasecki Company - a prize from the Przekrój weekly magazine - and 4 kg of sugar funded by the

WOJNA W OCZACH DZIECKA

RYSUNKI POLSKICH DZIECI Z ROKU 1946

Zespół Ministerstwa Oświaty 1945-1966

ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE

„Zbiór takich rysunków jest upomnieniem i przestrogą dla ludzkości, która musi wiedzieć, że wojna rani swym okrucieństwem również malutkie dzieci fizycznie i psychicznie w sposób nieludzki i że niepojęte dla nikogo rozbastwienie człowieka, niszczącego okrutnie swych bliźnich, odzwierciedla się w zdumionej psychice dziecięcej i pozostawia tam głębokie i niebezpieczne ślady i ciężkie skazy moralne na całe życie. Sądzę, że tych, którzy jeszcze nie wiedzą o tym, co się w naszym kraju działo w czasie okupacji lub nie chcą w to uwierzyć, przekonają może o prawdzie rysunki naszych dzieci” – słowa te wypowiedział Stefan Szuman - polski psycholog, filozof i lekarz – na Międzynarodowym Kongresie na Rzecz Dziecka Poszkodowanego przez Wojnę (SEPEG), w sierpniu 1948 r. w Warszawie, zwracając tym samym uwagę całego świata na charakter i ogromną skalę zbrodni wojennych popełnionych na ziemiach polskich przez niemieckiego i rosyjskiego okupanta.

Rysunki o tematyce wojennej tworzone były przez dzieci spontanicznie, na polecenie rodziców lub nauczycieli, a także w odpowiedzi na konkurs ogłoszony za zgodą ówczesnego Ministerstwa Oświaty w 1946 r., realizowany w szkołach podstawowych pod nadzorem kuratoriów i inspektoratów szkolnych. Młodszym rysownikom proponowano przedstawienie wspomnień wojennych (lub innego wybranego przez nie tematu) w postaci prac plastycznych.

Spółem Association of Co-operatives. The names of the children who sent in their works and the names of the winners were printed in subsequent issues of “Przekrój.”

Over 7,300 children up to 13 years old took part and, as “Przekrój” reported, the youngest participant was 2 years and 3 months old.

At present, more than 7,000 drawings on the subject of war and occupation, made by children in 1946, are in the collection of the Ministry of Education 1945-1966 in the Central Archives of New Records in Warsaw.

dr Dorota Sadowska (Uniwersytet Warszawski)

Informację o konkursie zamieszczono w czasopiśmie „Przekrój”. Redakcja tygodnika przewidziała 10 nagród: po 1 paczce, zawierającej 1 kg cukierków z Firmy Piasecki - nagroda od tygodnika „Przekrój” oraz 4 kg cukru od Związku Gospodarczych Spółdzielni „Społem”. Nazwiska dzieci, które nadesłały swoje prace oraz nazwiska zwycięzców konkursu drukowano w kolejnych numerach „Przekroju”.

W konkursie wzięło udział ponad 7300 dzieci wieku do 13 lat i, jak donosił „Przekrój”, najmłodszy uczestnik liczył sobie 2 lata i 3 miesiące.

Obecnie ponad 7000 rysunków o tematyce wojennej i okupacyjnej, wykonanych przez dzieci w 1946 roku, znajduje się w zespole Ministerstwa Oświaty 1945-1966 w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

dr Dorota Sadowska (Uniwersytet Warszawski)

MOM, I SEE WAR!

War always means pain, suffering and losses. But the most vulnerable during war are children. They sometimes do not fully understand everything, but they feel very acutely! War deprives them of a happy childhood and sometimes of life!

Children see the war “without decorations”: enemy missiles destroy schools, kindergartens, hospitals, houses in front of their eyes, their family and friends die in front of their eyes. They often convey their feelings, emotions, and experiences through drawings. Hearing children, understanding their experiences in this difficult time is one of the tasks of adults.

The project “Mom, I See War” was created to show the war through the eyes of the children of Ukraine and once again to draw the attention of the world community to the brutal invasion of the Russian occupant.

The project “Mom, I See War” brought together over 10,000 children’s drawings about the war and peace in Ukraine. It is designed to capture how children feel during the war in their country and to show the world the strength of spirit of young Ukrainians. The variety of children’s emotions reflected in the pictures – from fear and despair to hope and faith in victory – show one thing: children must not suffer from war, they deserve happiness and love.

All of the drawings will be combined into the world’s largest manifesto collage on the war in Ukraine, which will remain forever on the Internet with the help of NFT technology. The photo collage will be put up for an international charity digital NFT auction. Funds from it will be transferred to the fund for humanitarian aid to children affected by the war.

prof. Olha Kulinich (Kijowski Narodowy Uniwersytet im. T. Szewczenko w Kijowie)

MOM, I SEE WAR!

Wojna zawsze powoduje ból, cierpienie i straty. Osobami najbardziej wrażliwymi na jej okrucieństwa są dzieci. Czasami jest tak, że one nie do końca wszystko rozumieją, ale gorąco odczuwają! Wojna pozbawia je szczęśliwego dzieciństwa, a czasem – i życia!

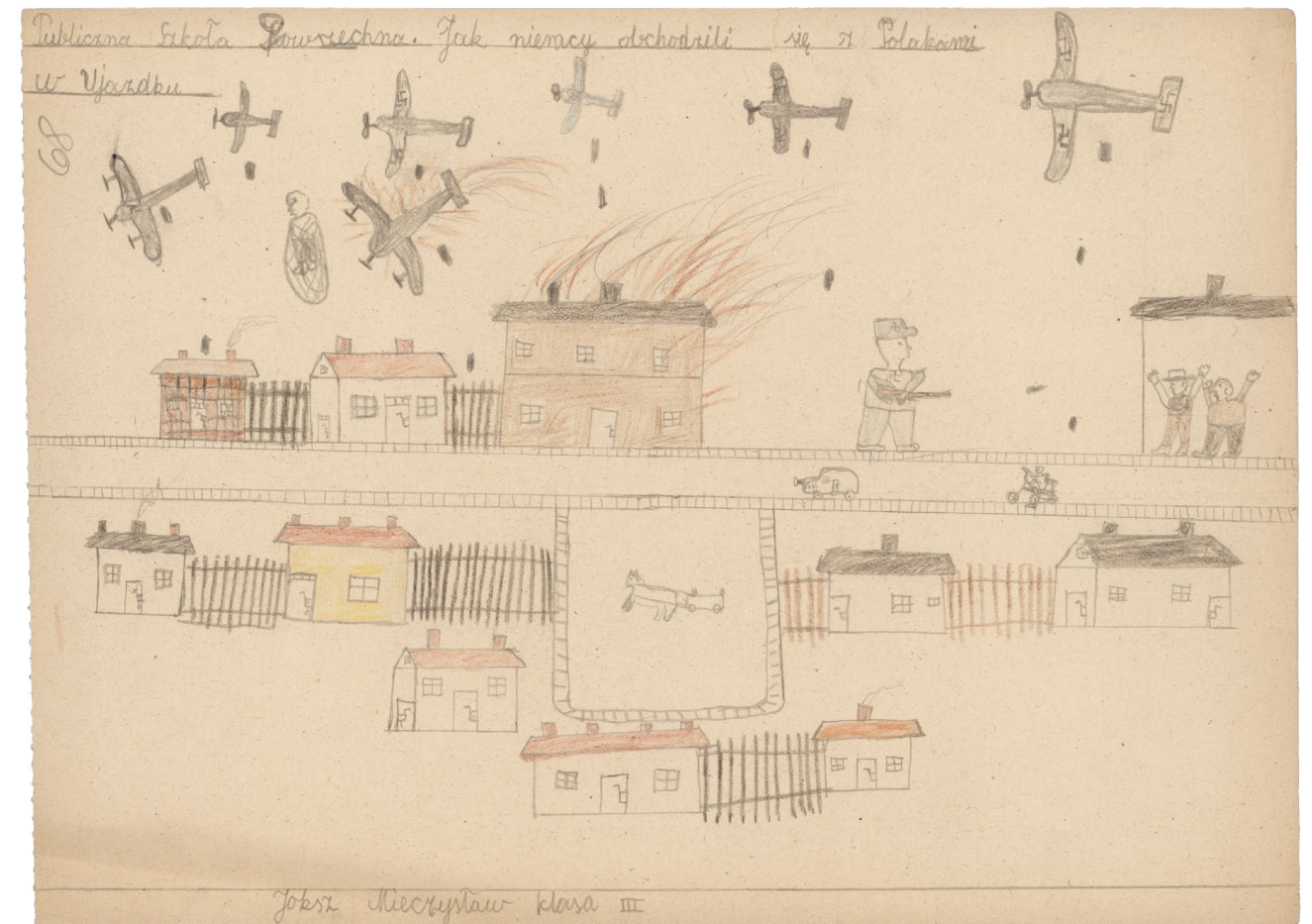
Dzieci widzą wojnę „bez ozdób”: widzą, jak wrogie rakiety niszczą szkoły, przedszkola, szpitale, domy; na ich oczach giną krewni i przyjaciele. Często ich uczucia i zdarczenia, które przeżyły, znajdują odzwierciedlenie w rysunkach. Usłyszeć dzieci, zrozumieć ich doświadczenia w tym trudnym czasie, to jedno z zadań dorosłych.

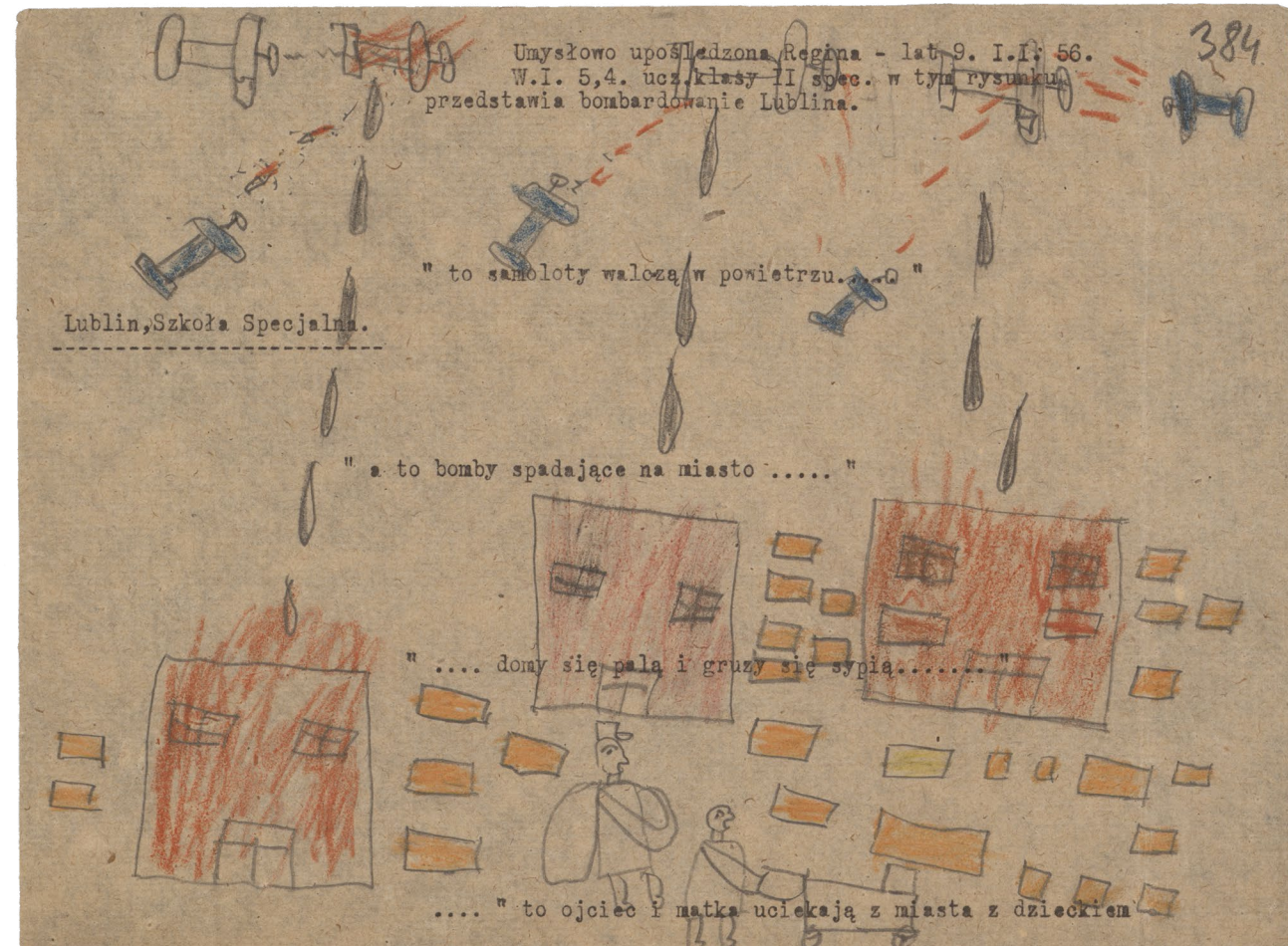
Projekt „Mamo, widzę wojnę” został uruchomiony, aby pokazać wojnę oczami ukraińskich dzieci i jeszcze raz zwrócić uwagę światowej społeczności na brutalną inwazję Rosji.

Projekt obejmuje ponad 10 000 dziecięcych rysunków o wojnie i pokoju na Ukrainie. Ma na celu pokazanie, jak dzieci czują się podczas wojny w swoim kraju, a także jak silny jest duch młodych Ukraińców. Różnorodność dziecięcych emocji odzwierciedlonych na rysunkach: od strachu i rozpacz po nadzieję i wiarę w zwycięstwo, świadczą o jednym – dzieci nie powinny cierpieć z powodu wojny, zasługują na szczęście i miłość.

Wszystkie rysunki zostaną połączone w największy na świecie kolaż na temat wojny na Ukrainie, który pozostanie na zawsze w Internecie dzięki technologii NFT. Kolaż zdjęć rysunków zostanie wystawiony na międzynarodowej charytatywnej aukcji cyfrowej NFT. Środki z niej trafią do funduszu pomocy humanitarnej dla dzieci dotkniętych wojną.

prof. Olha Kulinich (Kijowski Narodowy Uniwersytet im. T. Szewczenko w Kijowie)

Regina, 9 lat, kl. II, Lublin

Zaczęła się straszna strzelanina i huk bomb.
Słychać było tylko świst i łoskot odłamków.
Trzęsła się cała ziemia, od której drgało powietrze.
Rozległ się krzyk i jęki rannych.

Rozszalało się istne piekło.

Księżyc przyglądał się z ciekawością miastom, obliczając ile wśród jednego dnia narobiło się gruzów, ilu padło ludzi, leżąc w kałużach krwi, oglądał rannych i trupów.

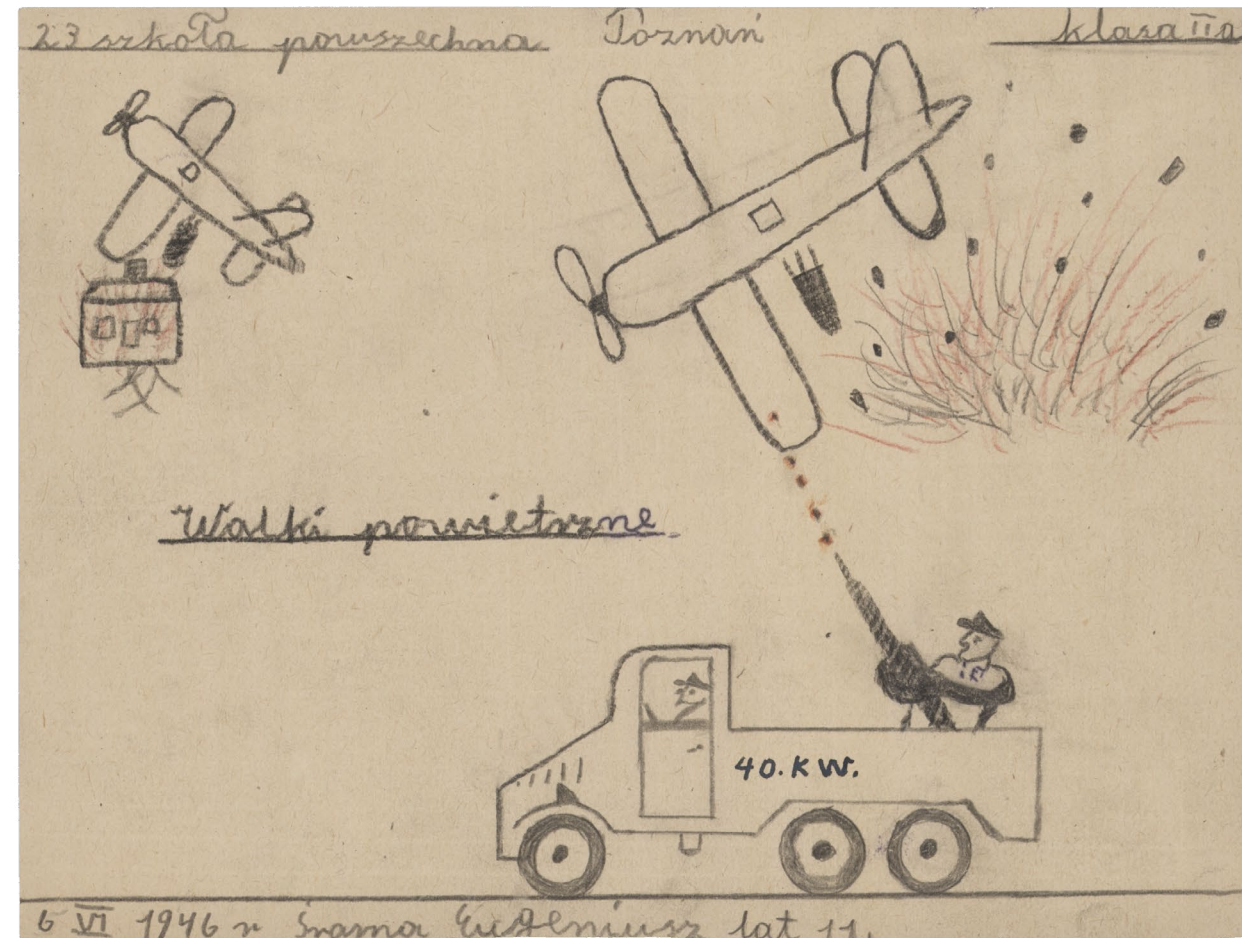
Kazimierz Świderski, kl. VII

Почалася страшна стрілянина та вибухи бомб. Були чутні тільки свист і гуркіт уламків. Вся земля тремтіла, від чого аж вібрувало повітря. Лунали крики та стогони поранених. Настало справжнє пекло. Місяць з цікавістю розглядав міста, підраховуючи, скільки за один день утворилося завалів, скільки людей загинуло та лежало в калюжах крові, розглядав поранених та мертвих.

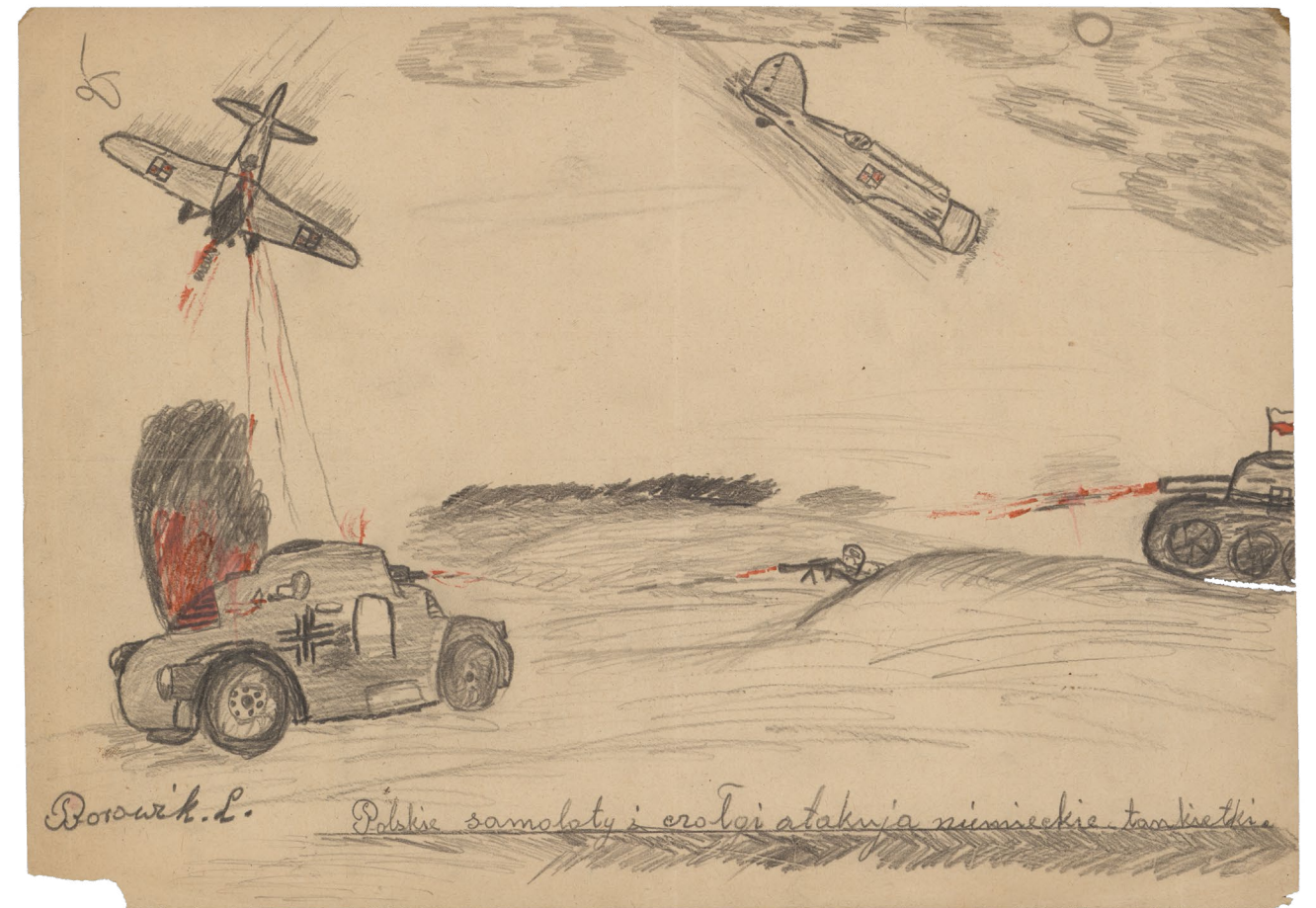
Казімеж Свідерський, VII клас

All that could be heard was the swish and rumble of shrapnel. The whole ground was shaking, and the air was vibrating from it. The screams and groans of the wounded echoed. All hell has broken loose. The moon watched the cities with curiosity, calculating how much rubble there was in one day, how many people fell, lying in pools of blood, watching the wounded and the dead.

Kazimierz Świdorski, VII class

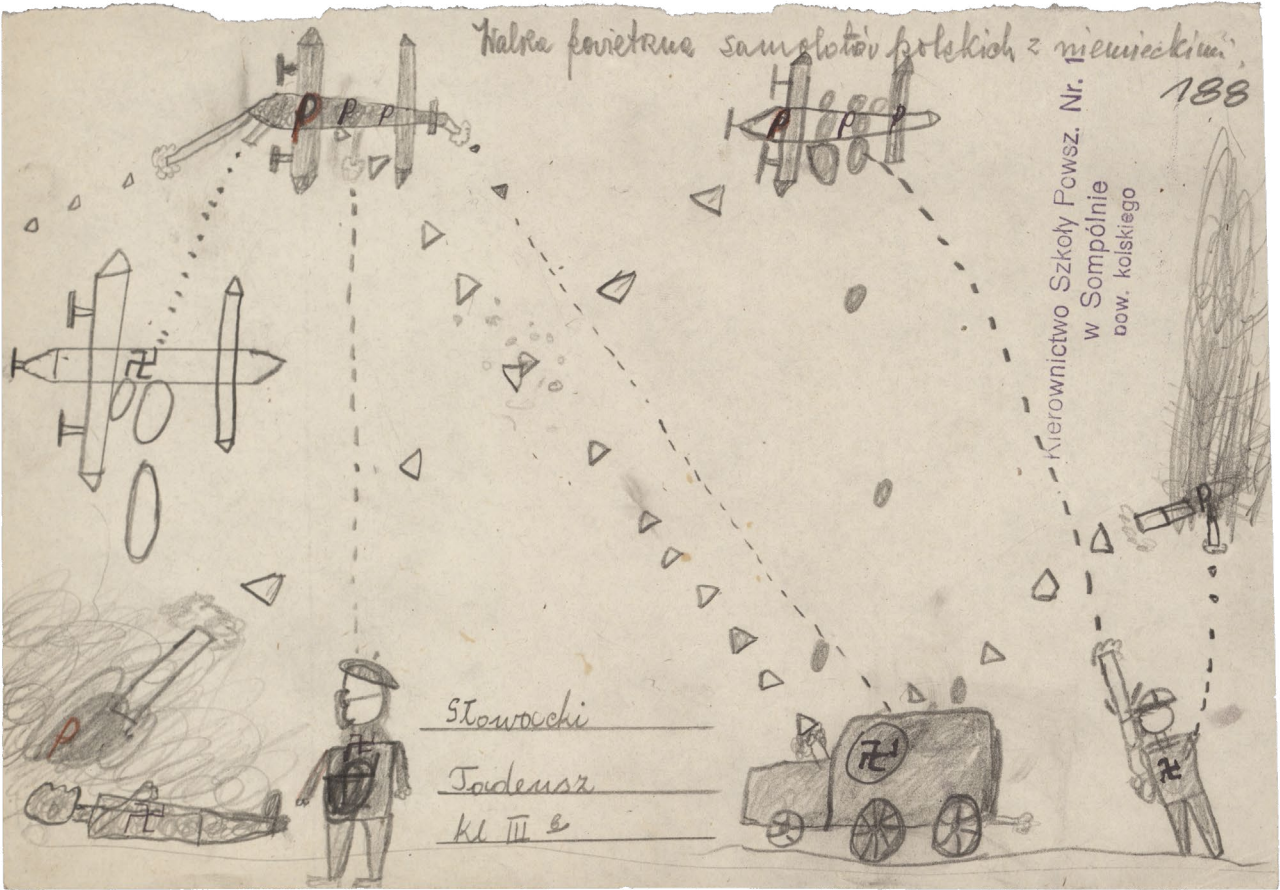
Eugeniusz Śrama, 11 lat, kl. II, Poznań

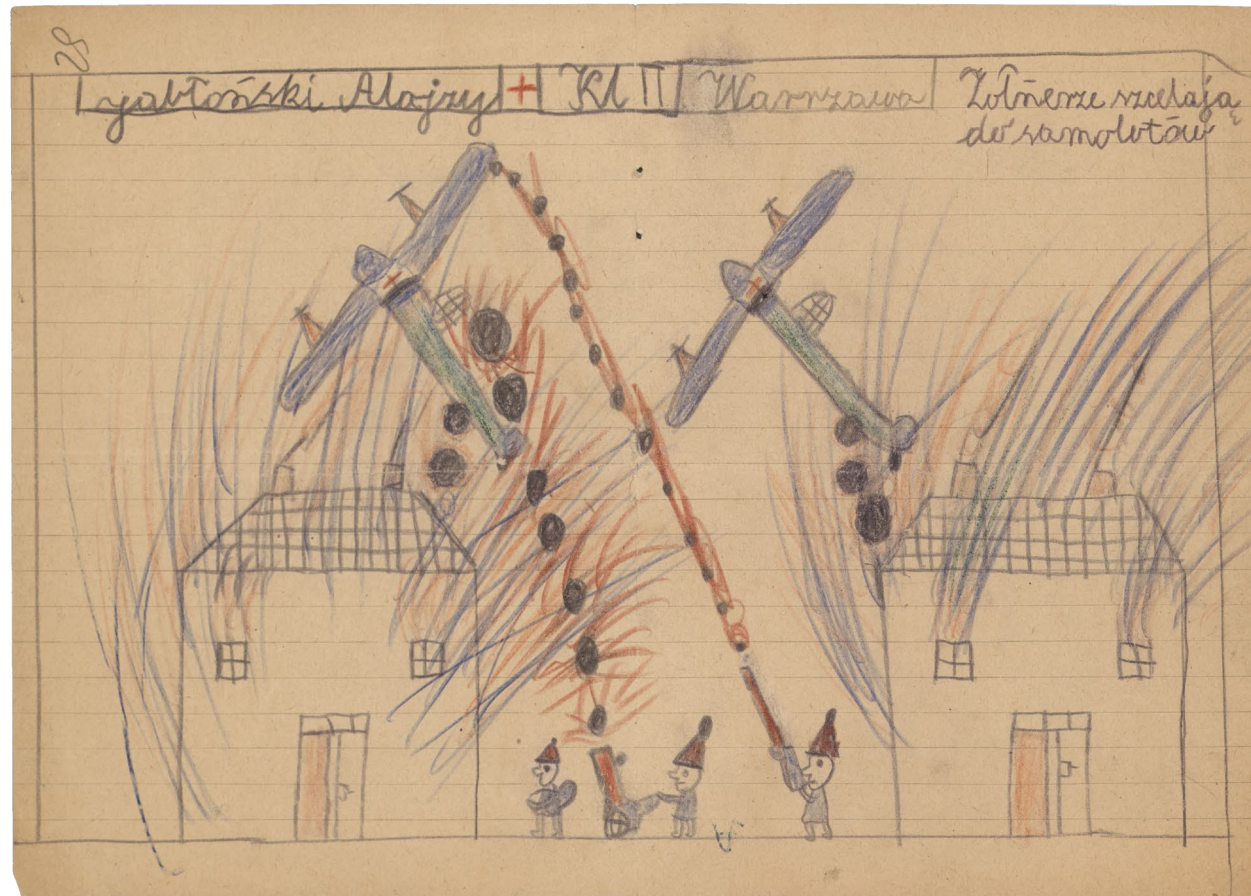
L. Borowik

Słowik, kl. VI

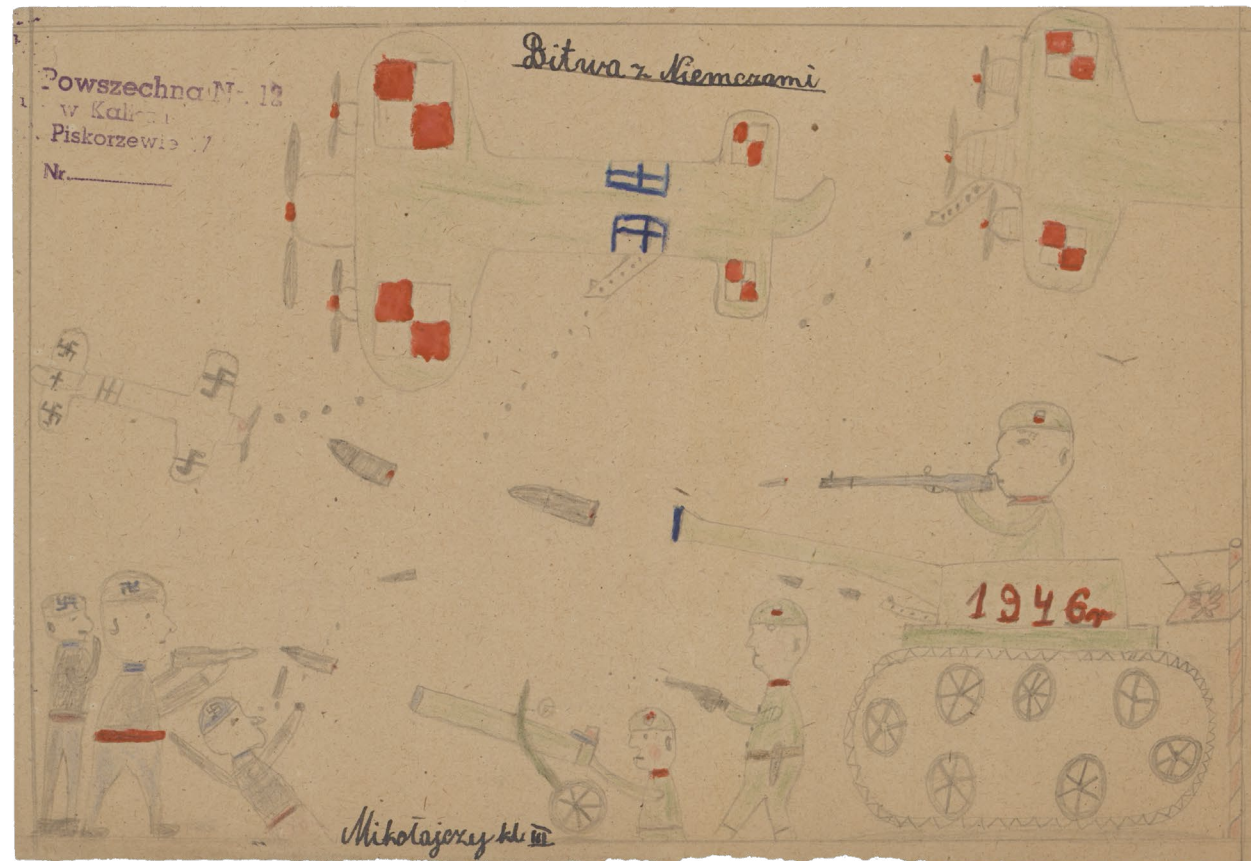
Tadeusz Słowacki, kl. III, Sompólno

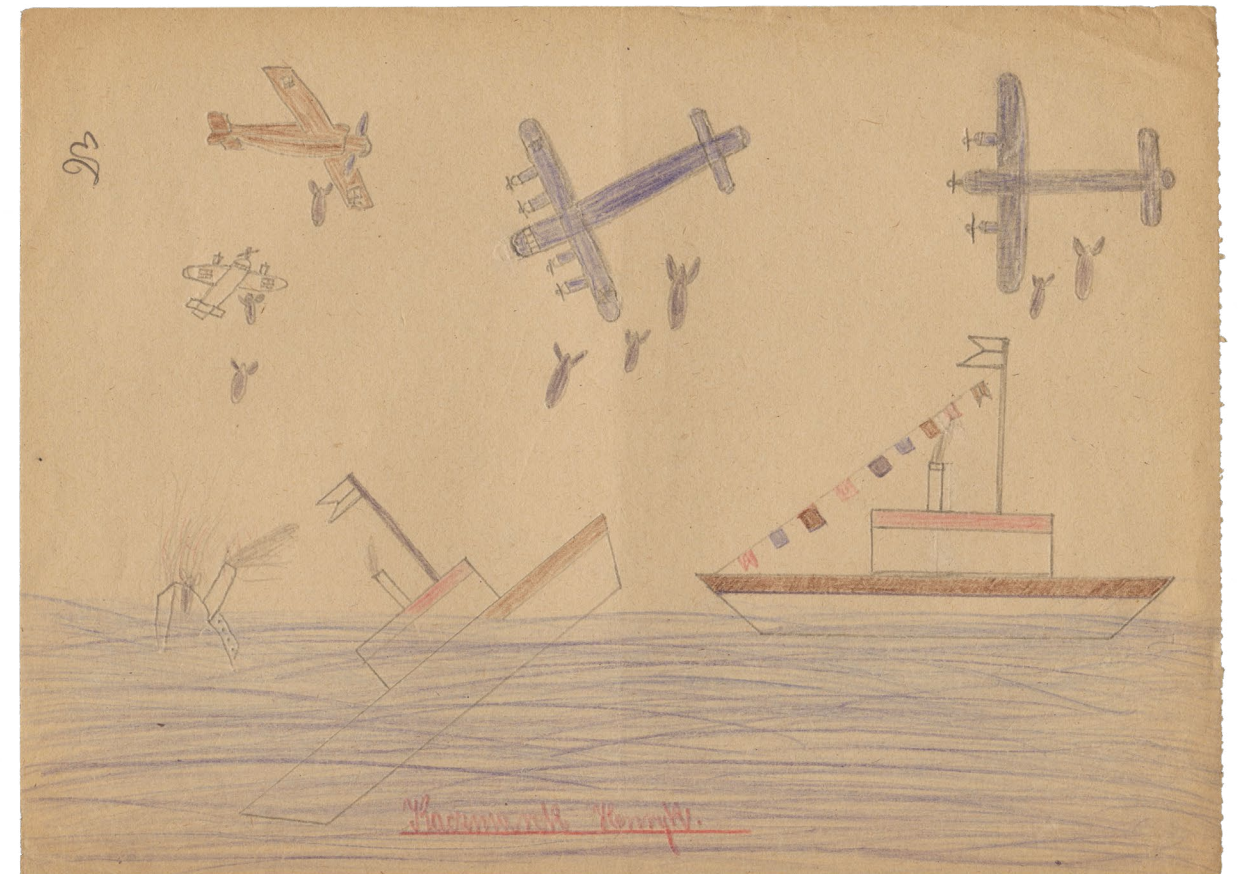
Ałojzy Jabłoński, kl. II, Warszawa

Jan Zacz, kl. III, Lublin

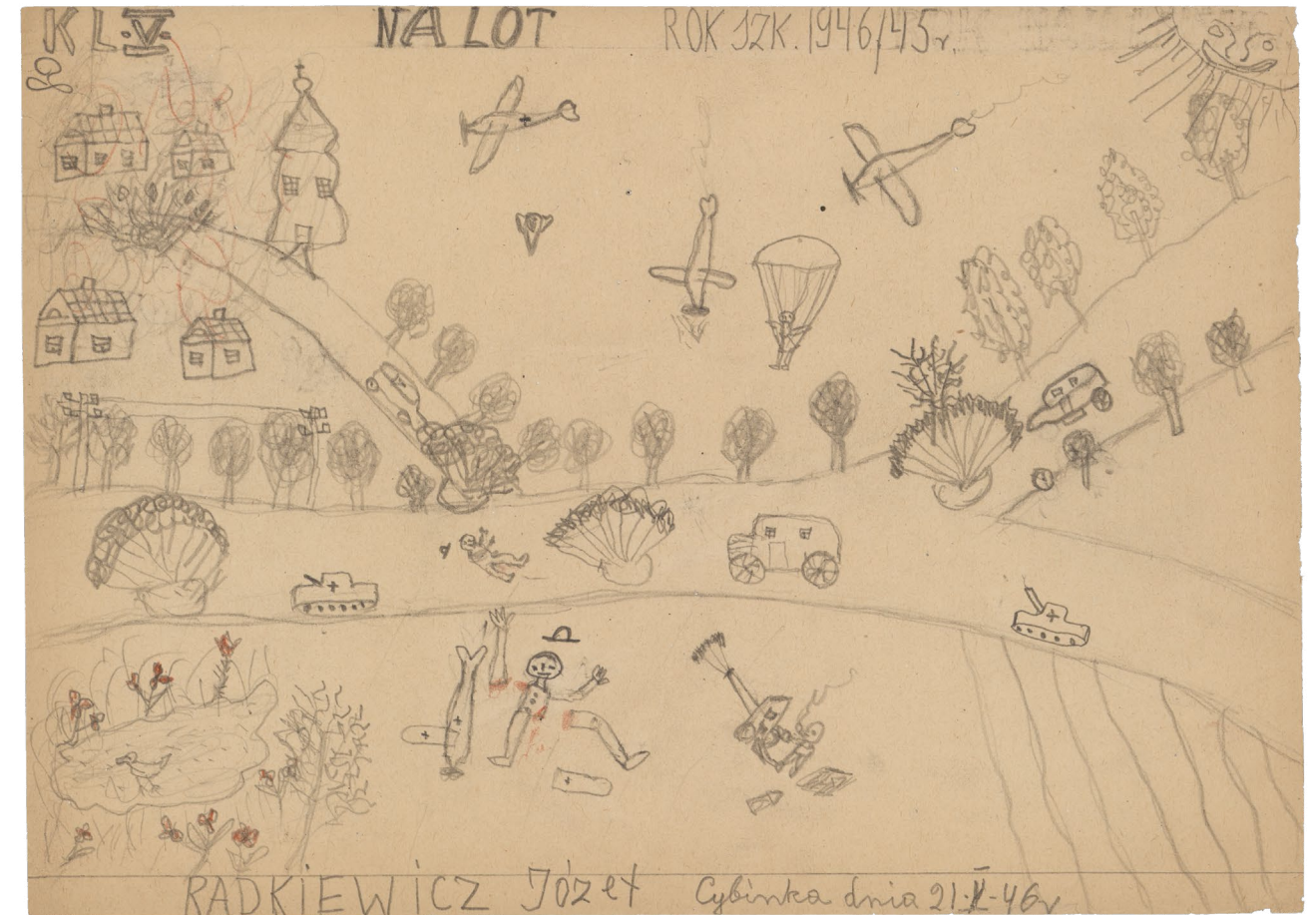
Mikołajczyk, kl. III, Kalisz

Henryk Kaczmarek

Stanisław Korczak, kl. III

Józef Radkiewicz, kl. V, Cybinka

28

Bożena Sochówna, kl. III, Lublin

29

Kamiński, kl. VI

Ludwik Burewicz, kl. II, Sulęcin

Obudziłam się, a tu widno,
jakby to był słoneczny dzień.

Strzelali do nas lotnicy z karabinów maszynowych, gdyż samoloty latały bardzo nisko.

Janina Skubiszówna, kl. VII, Radzyń

Я прокинулася, а тут світло, ніби у сонячний
день. По нас стріляли льотчики з кулеметів,
бо літаки летіли дуже низько.

Яніна Скубішувна VII клас, Радзінь.

I woke up, and it was bright as if it were
a sunny day. Airmen were shooting at us
with machine guns, because the planes
were flying very low.

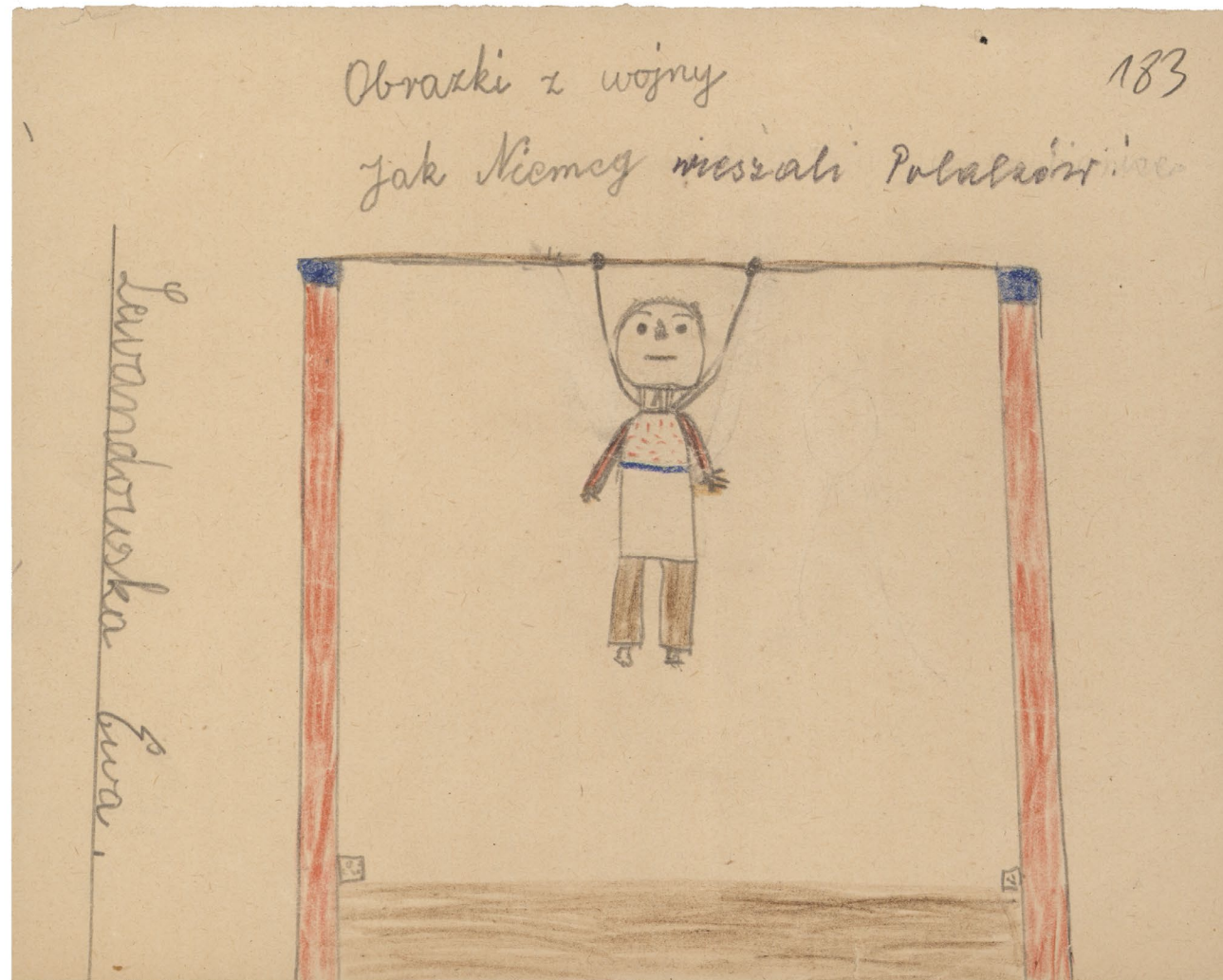
Janina Skubiszówna, VII class, Radzyń

Czestawa Szkuciak, kl. I

Konrad Dolatowski, kl. II

Ewa Lewandowska

Autor nieznany

36

Ewa Lewandowska

37

Autor nieznany

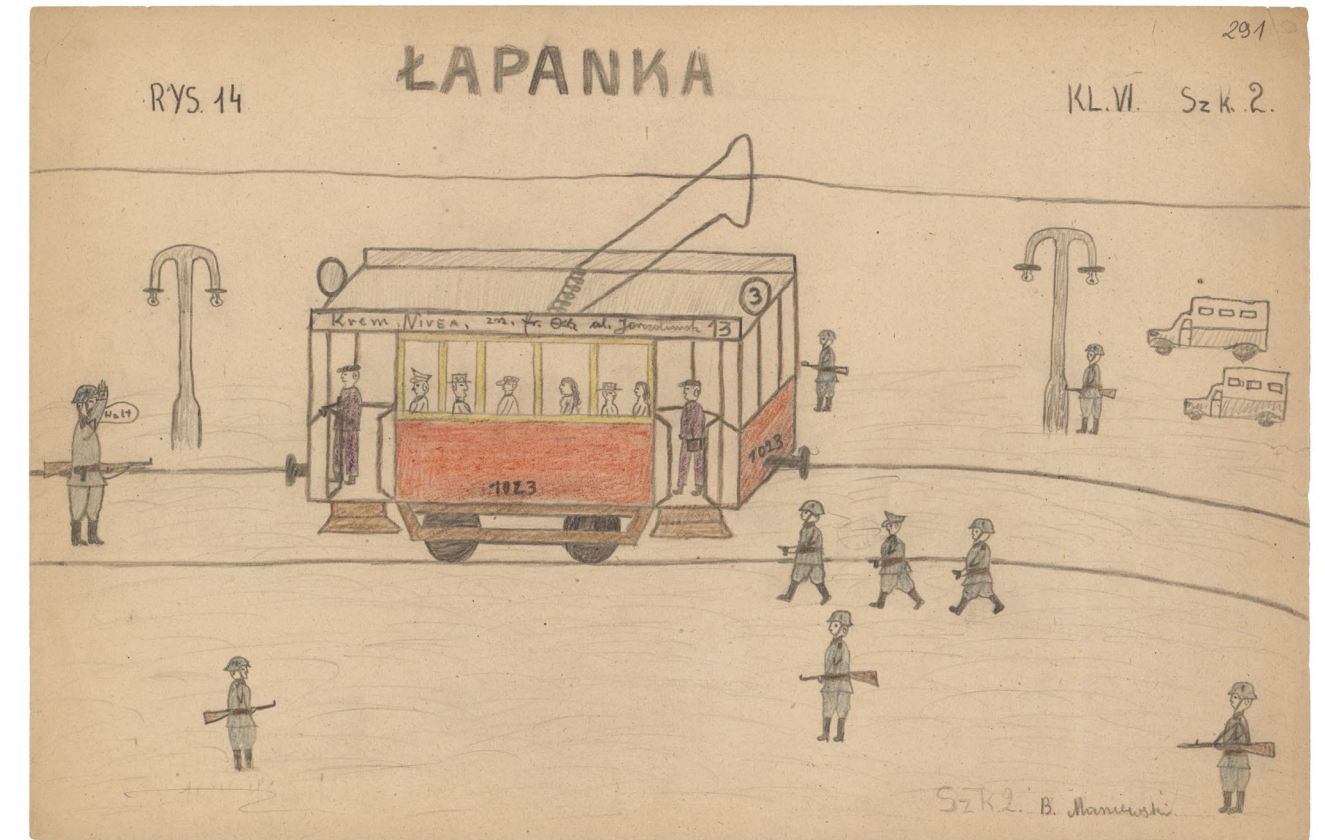
T. Wojtkowiak, kl. VI, Gniezno

Helena Redmann, 11 lat, kl. II, Poznań

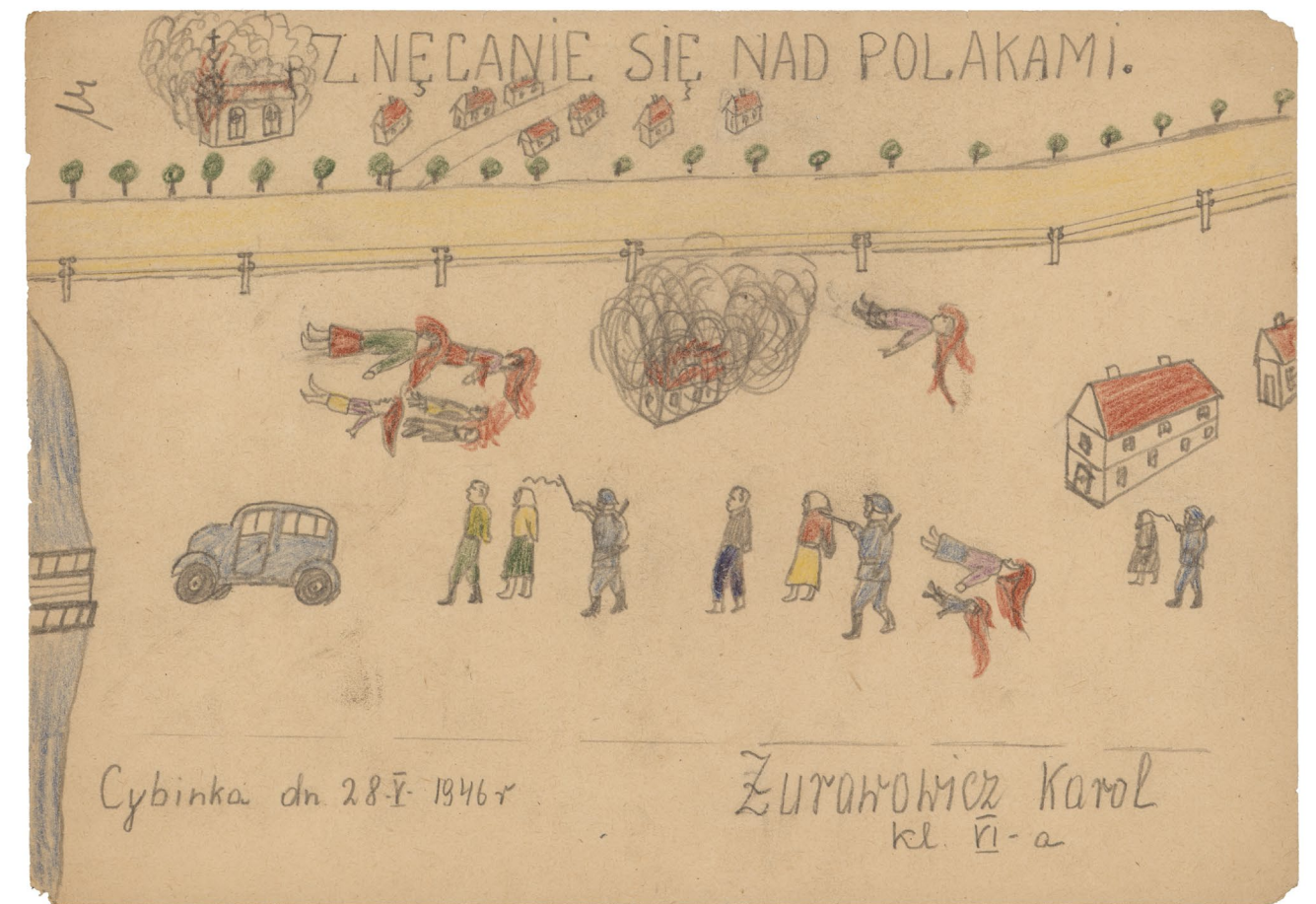
Halina Gabrysiówna, kl. IV, Ostrów

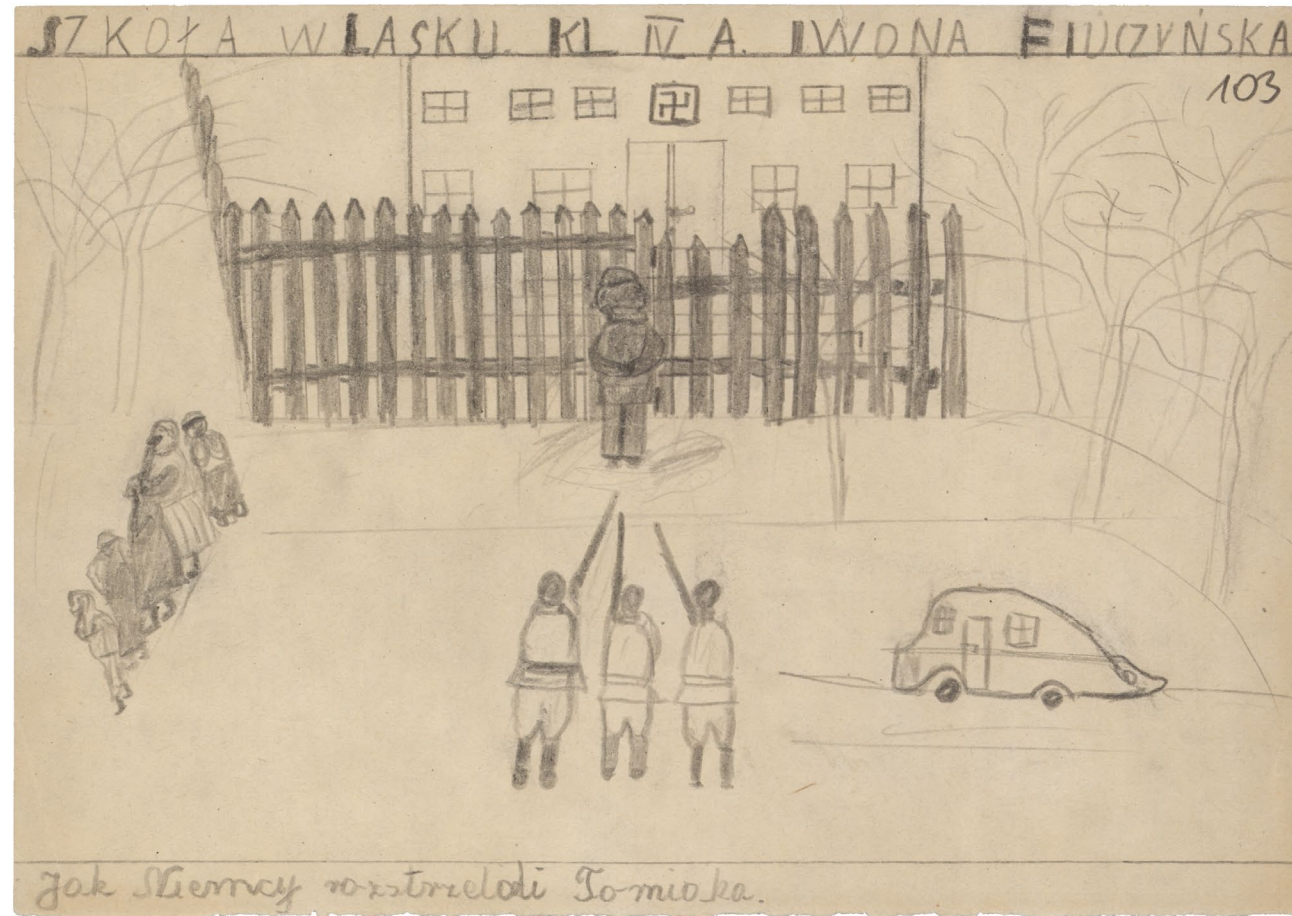
B. Maniewski, kl. VI

Felicja Przewoźna, kl. VI, Września

Karol Żurawowicz, kl. VI, Cybinka

Iwona Fiuczyńska, kl. IV, Lasek

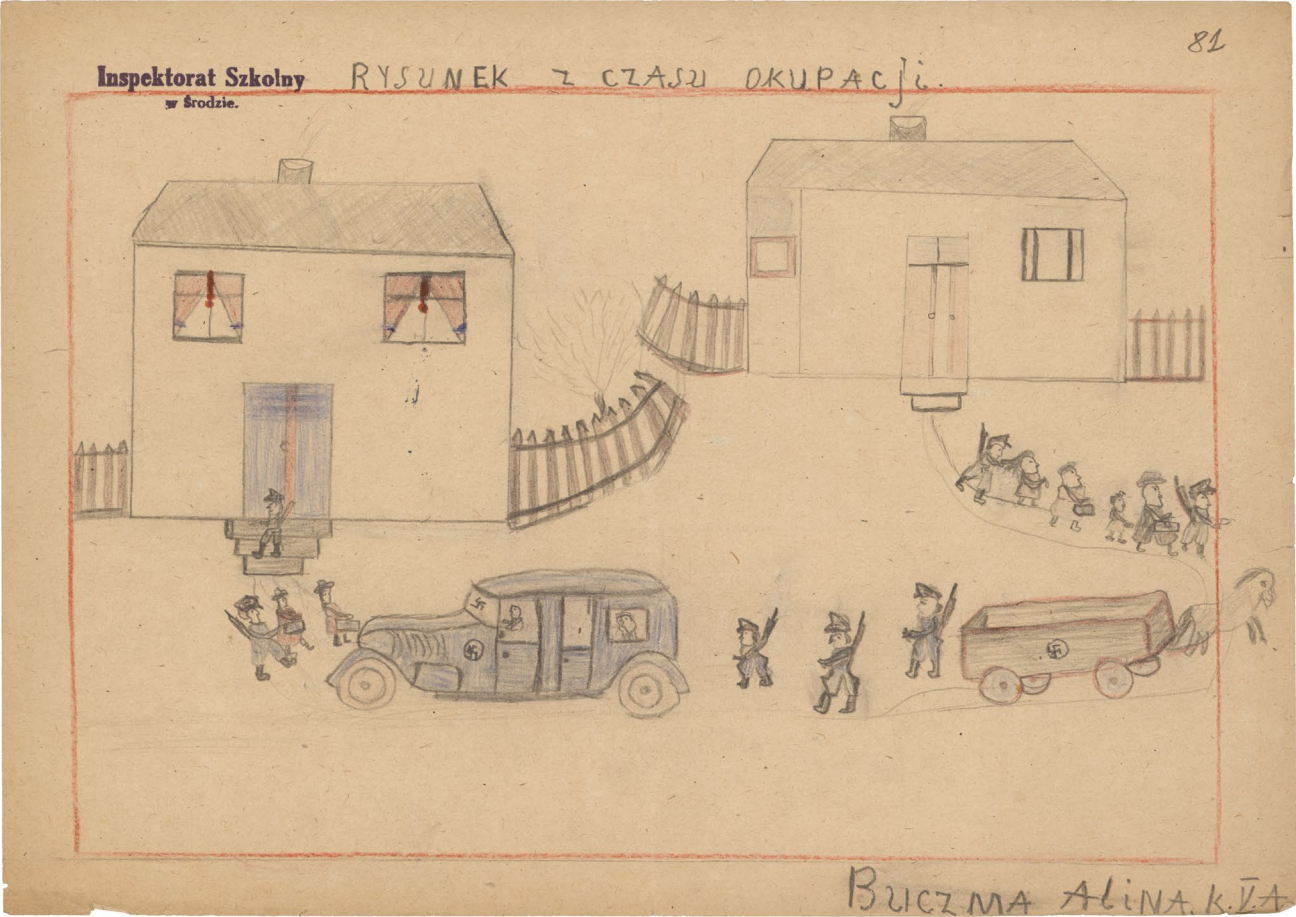
Kazimierz Pogoda, kl. III, Luboń

46

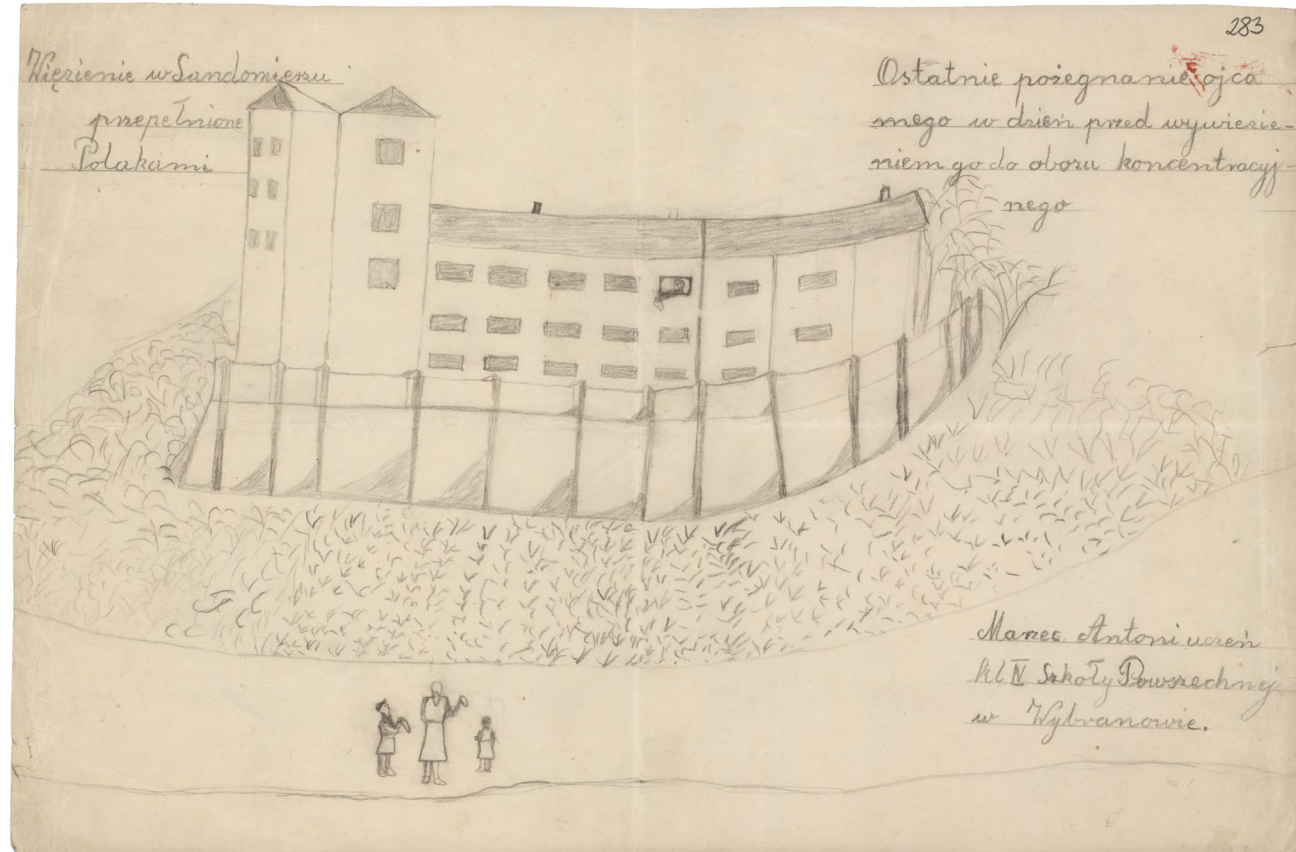

Barbara Rudnicka, kl. V, Kalisz

47

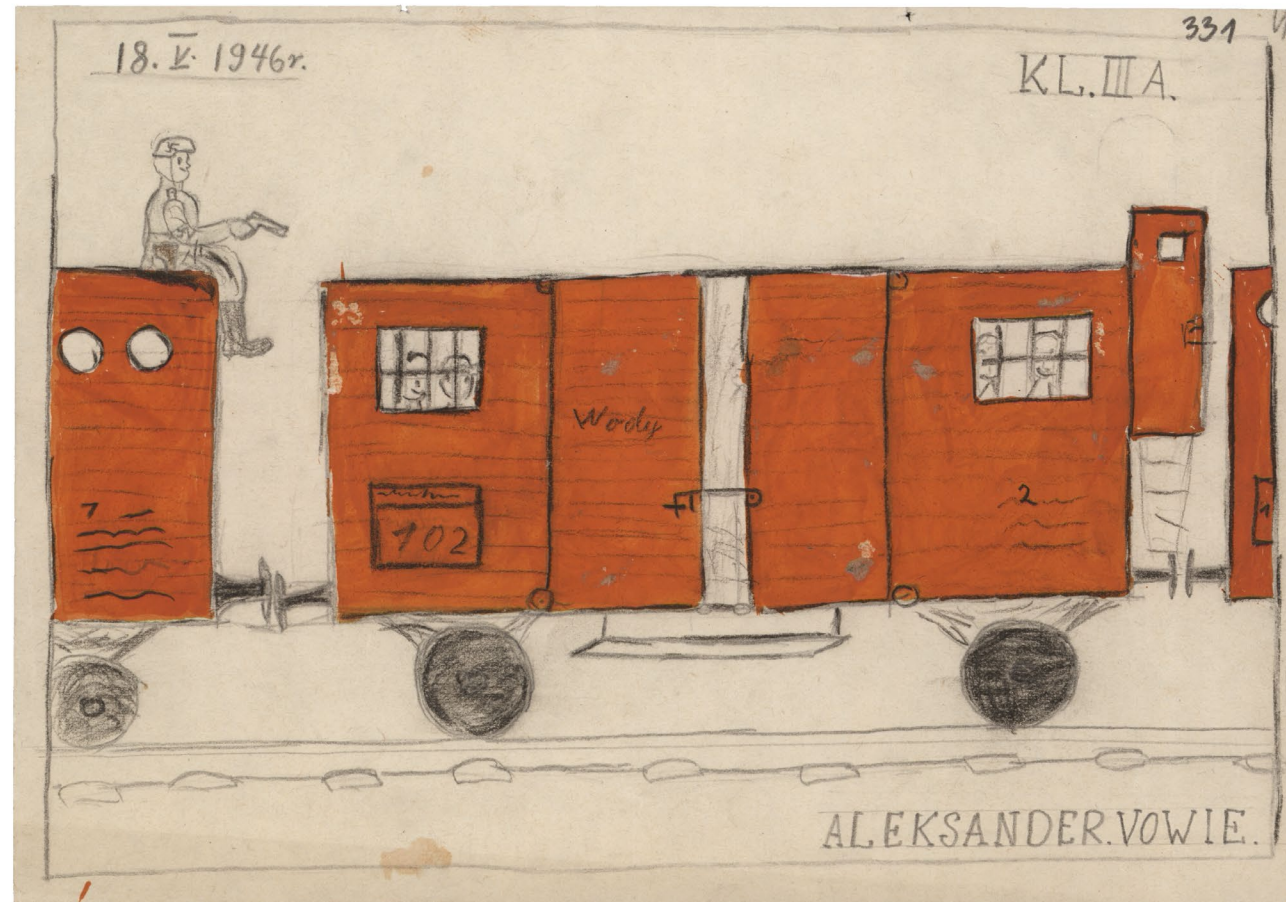
Alina Buczma, kl. V

Antoni Marzec, kl. IV, Wybranów

Kazimierz Kośla, kl. II, Lisków

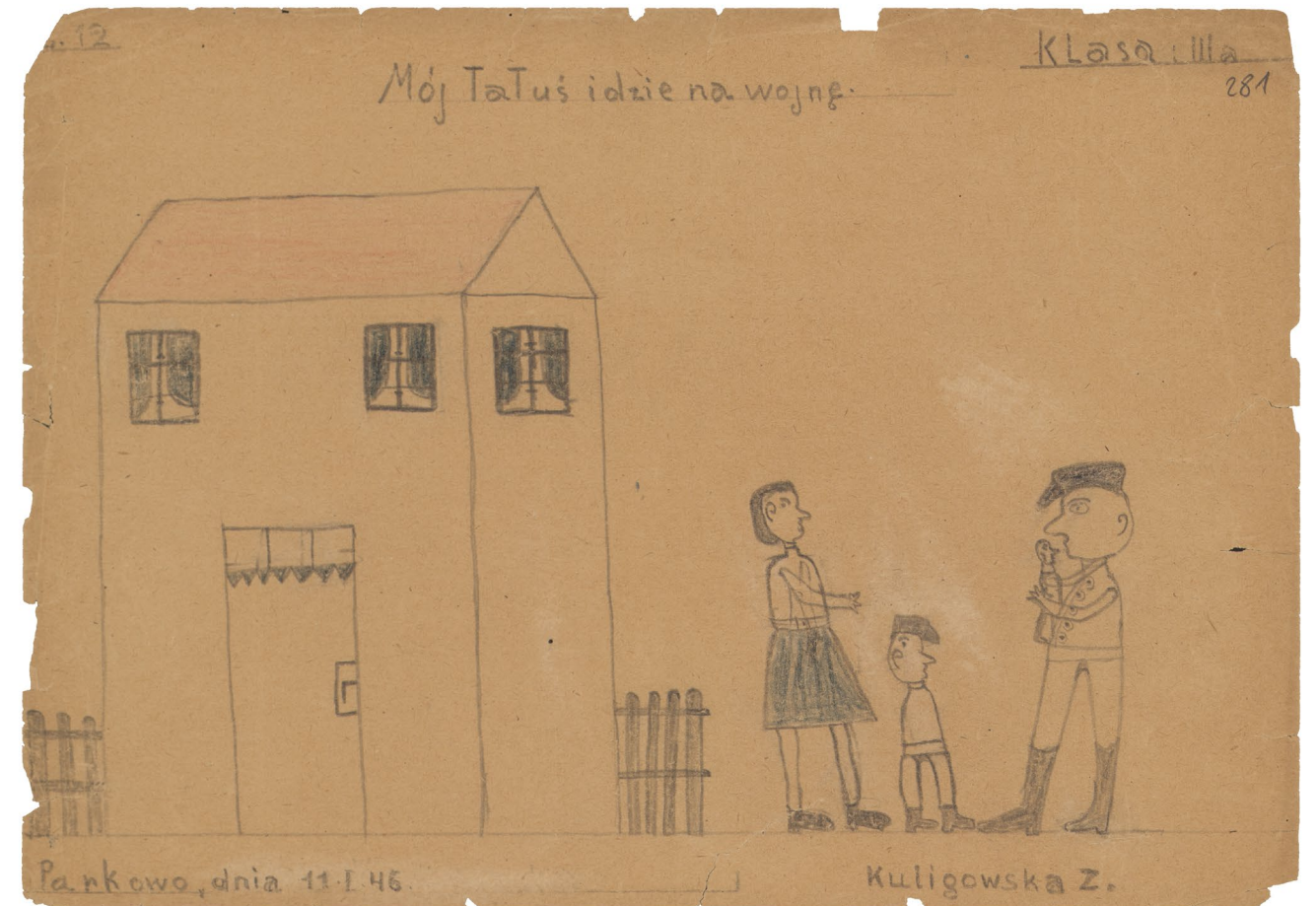
Aleksander Vowie, kl. III

N. Borszewska, kl. VI

Stawicka, kl. VI

Z. Kuligowska, kl. III, Parkowo

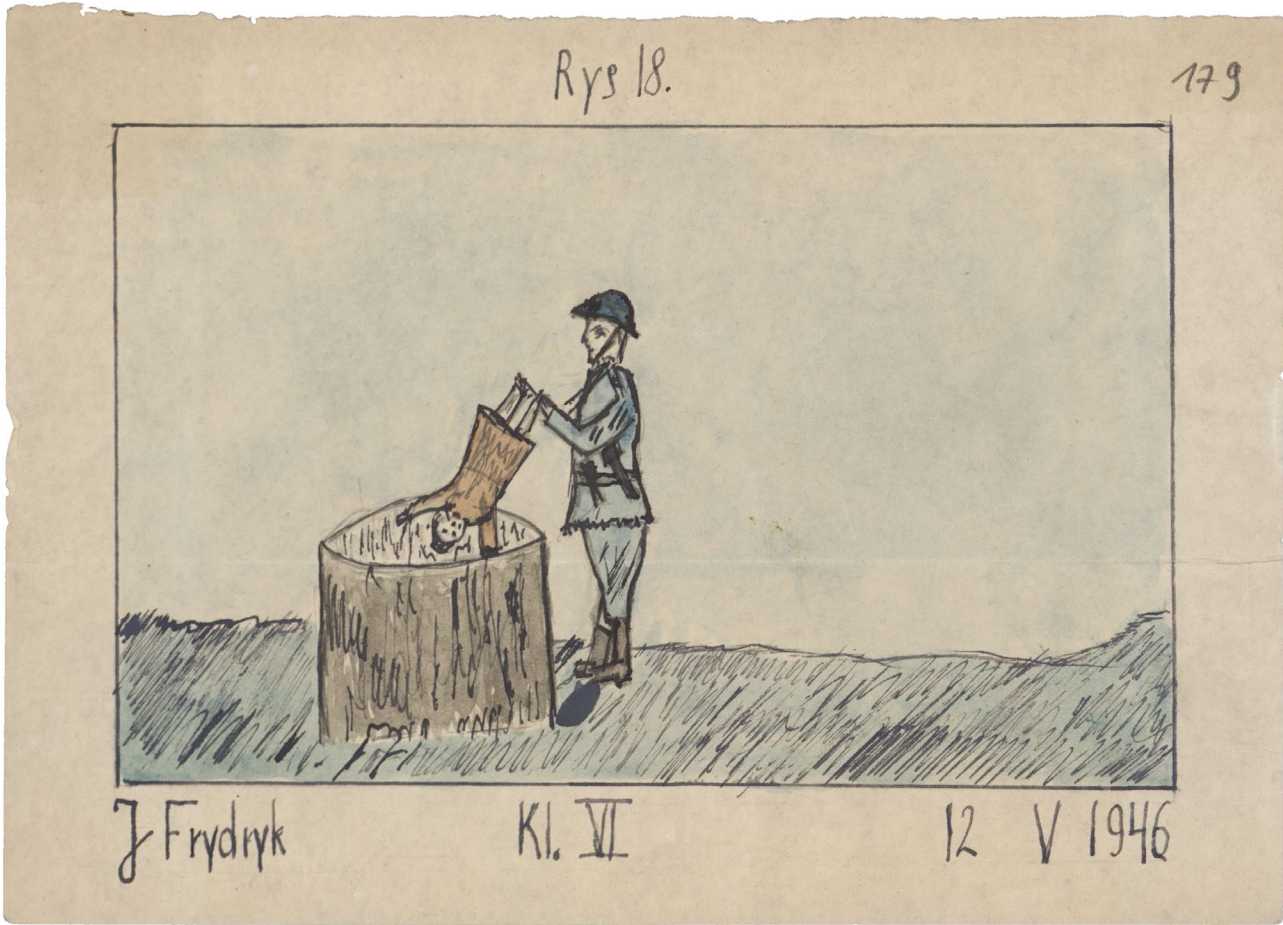
Joanna Wczesna, kl. IV, Przygodzice

Jan Kaczmarek, kl. III, Dakowy Suche

Aleksander Leszcz, kl. VI

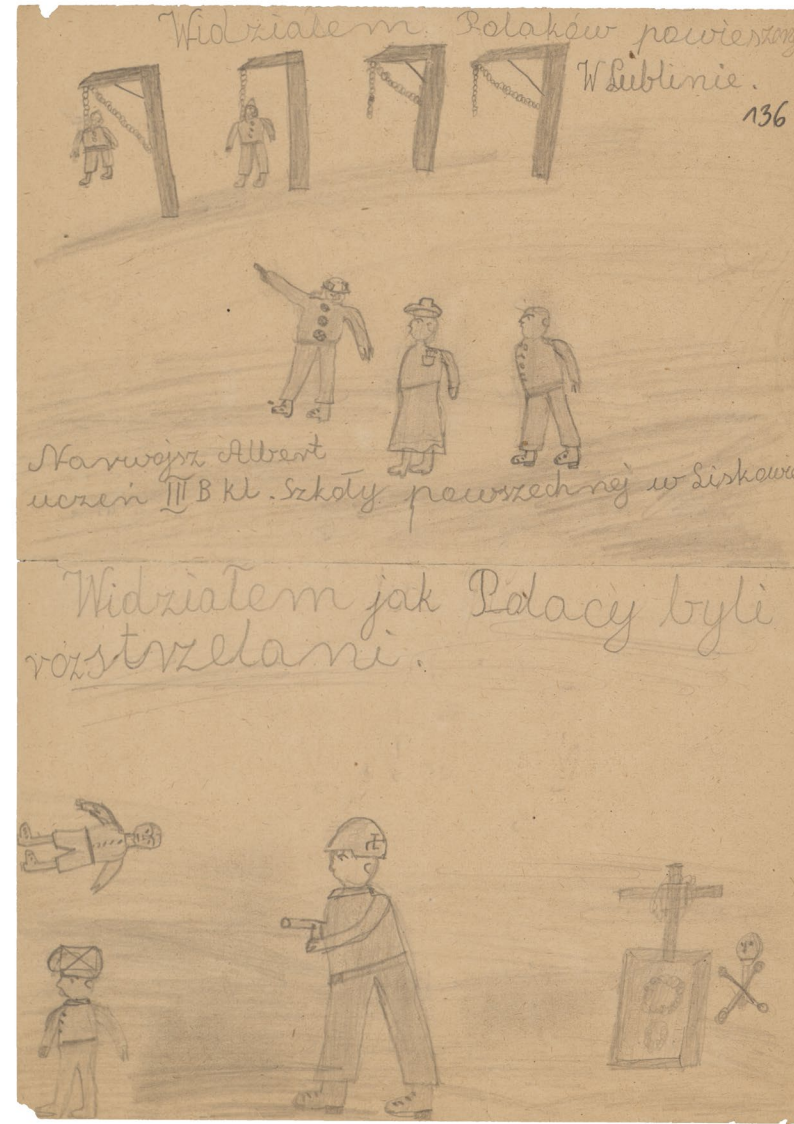
J. Frydryk, kl. VI

Jan Grzesiecki

Maria Sasinkówna, 15 lat, kl. IV

Albert Narwojsz, kl. III, Lisków

Odnaleźliśmy również mogiłę, gdzie zostali pochowani przez ciotkę, która zginęła o rok później od tatusia mego, a pięcioro dzieci zostało sierotami, tatuś i wujek.

I od tej pory życie moje jest smutne i ciężkie.

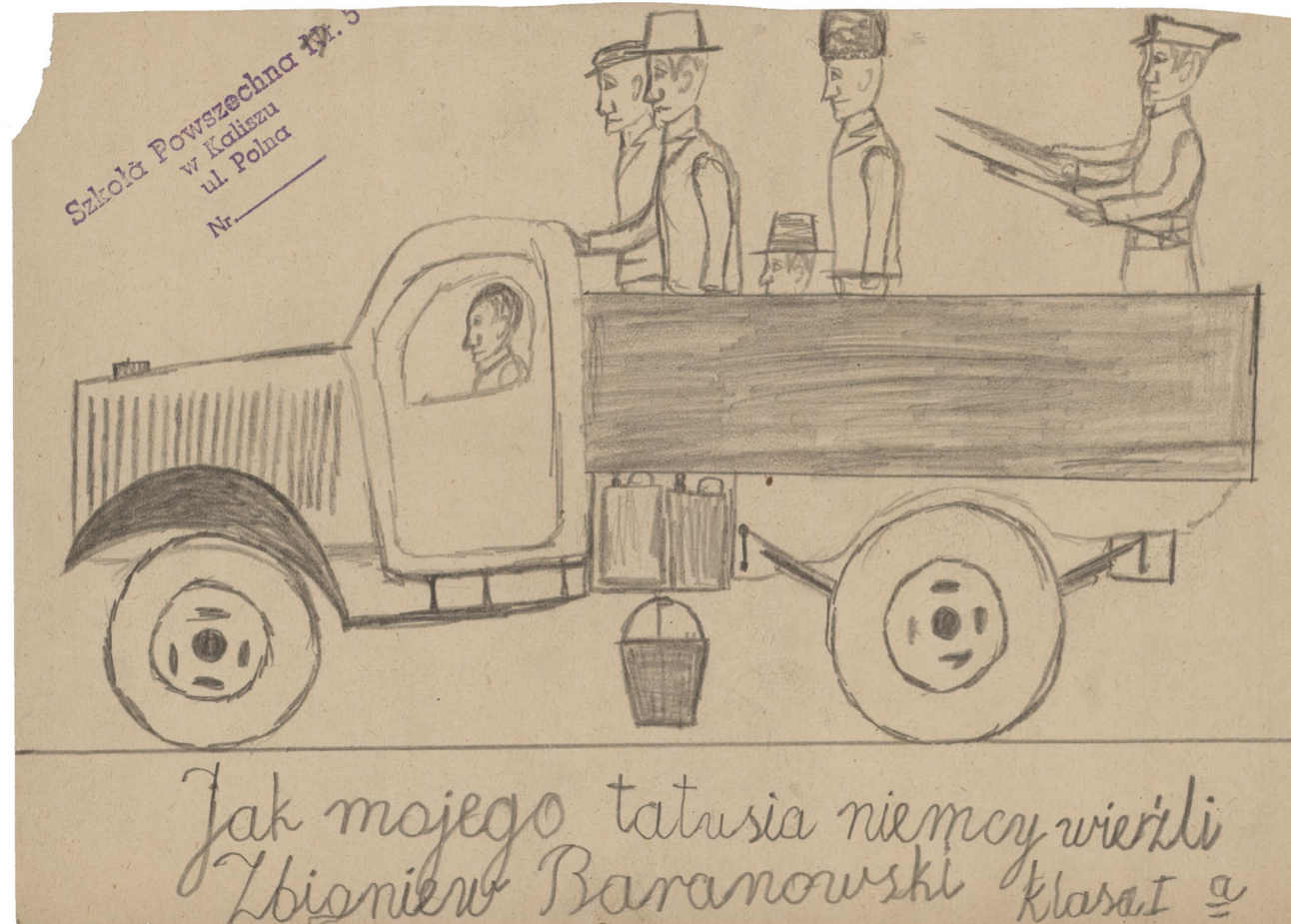
Kazimiera Romanówna, kl. V

Ми також знайшли могилу, де були поховані тато і дядько. Поховала їх тітка, яка померла на рік пізніше від мого тата, а п'ятеро дітей залишилися сиротами. І з того часу моє життя стало сумним і важким.

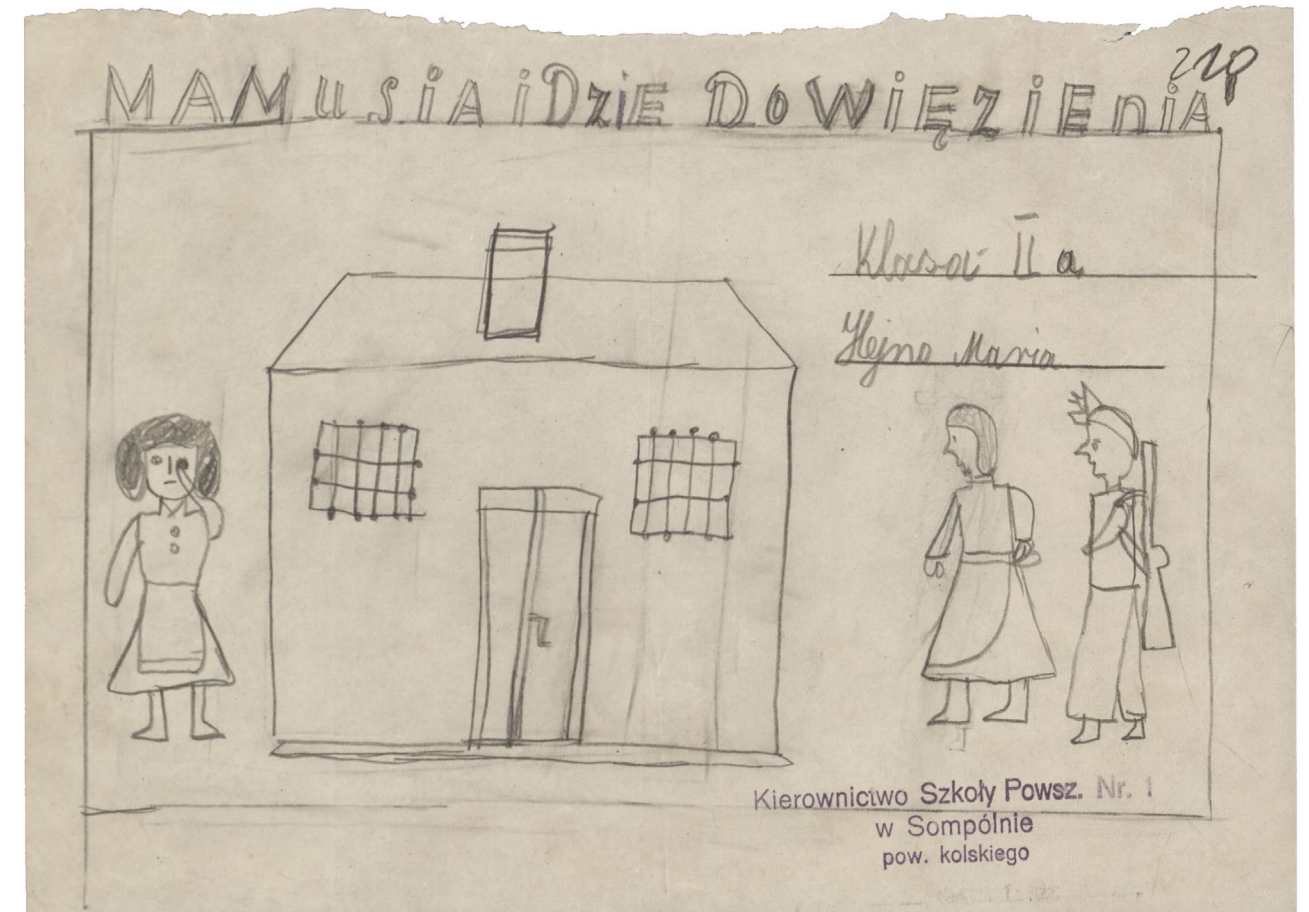
Казимира Романувна, V клас

We also found the grave where they were buried by my aunt, who died a year later than my daddy. The five children were orphans. And since then, my life has been sad and hard.

Kazimiera Romanówna, V class.

Zbigniew Baranowski, kl. I, Kalisz

Maria Hejno, kl. II, Sompólno

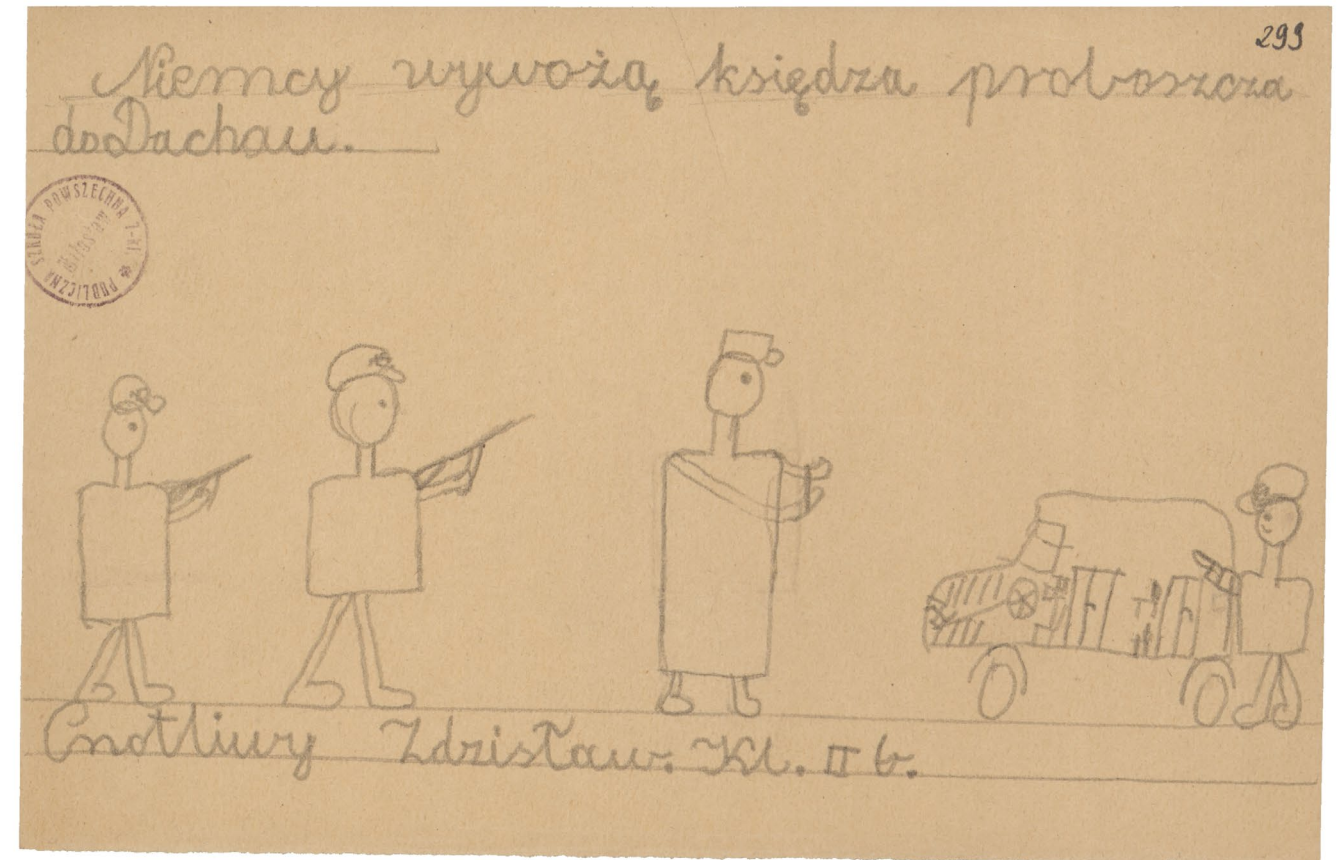
Danuta Trąpczyńska, kl. V, Września

Henryk Dąbkowski, kl. I, Sompólnie

Władysław Bojko, kl. VII, Krzyż

Zdzisław Cnotliwy, kl. II, Miłostaw

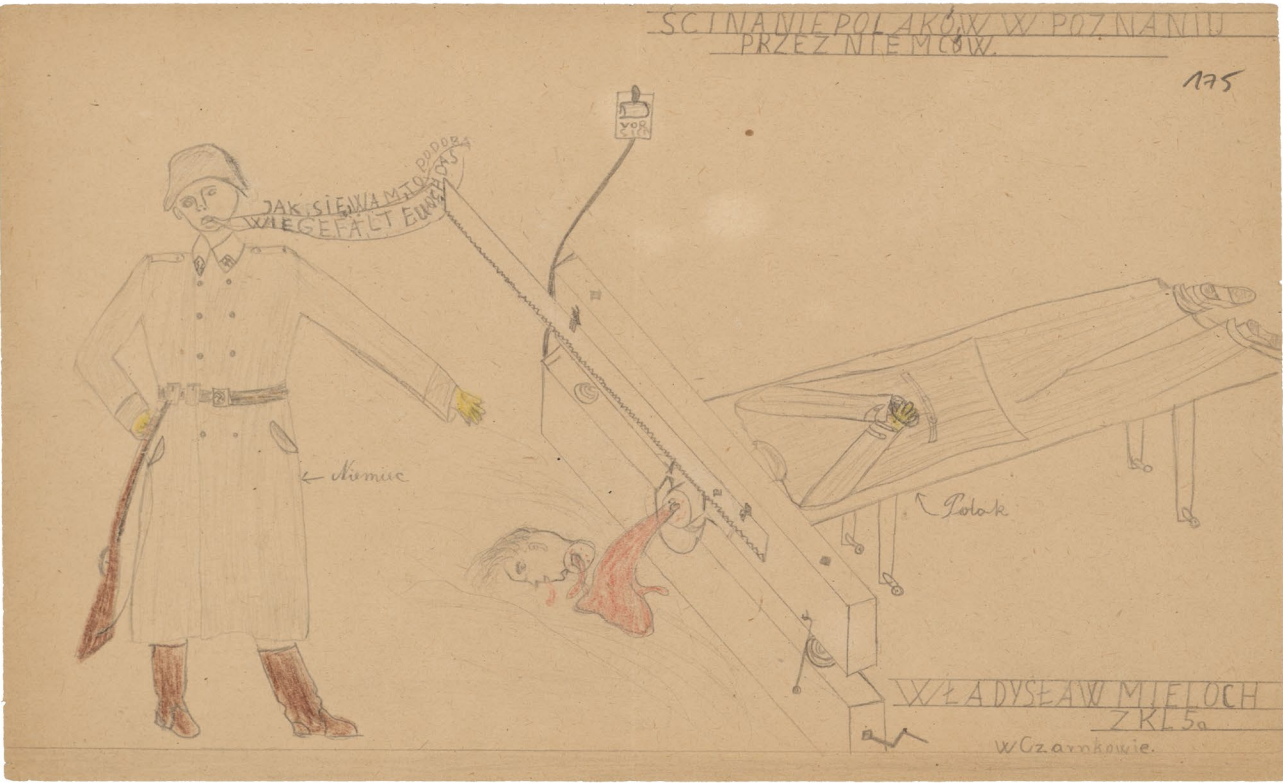
Autor nieznany

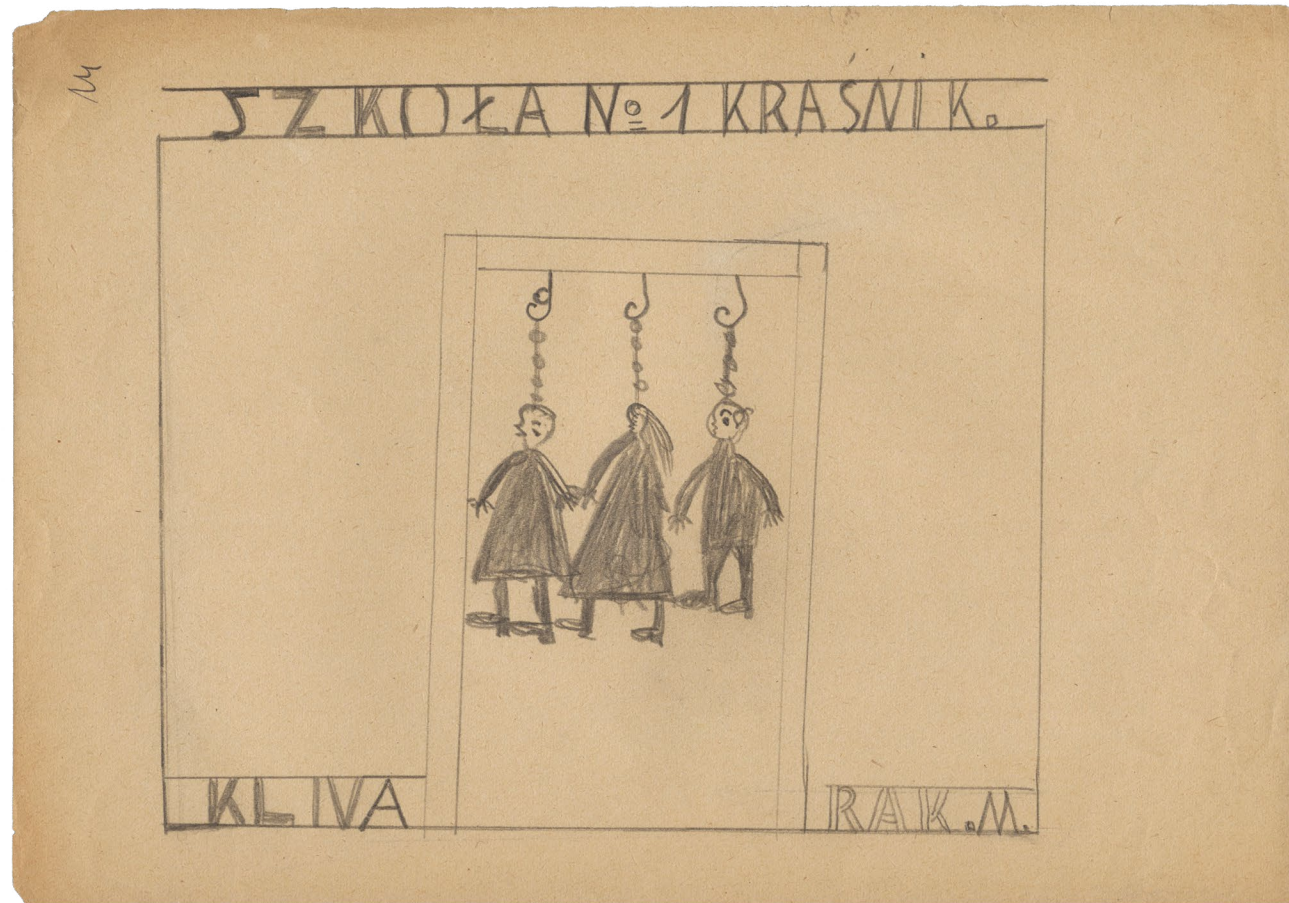
An. Ratajczak, kl. VII

Marianna Jaszczuk, Pachole

Władysław Mieloch, kl. V, Czarnków

M. Rak, kl. IV, Kraśnik

Ujrzeliśmy ślady krwi i odbicia we krwi czternastu głów poległych,

poodrywane czaszki,
mózgi i świeżą usypaną mogiłę.

*Regina Postek, kl. IV,
Błeszno koło Częstochowy*

Ми бачили сліди крові та відображення в
крові чотирнадцяти голів полеглих, відірвані
черепи, мізки та свіжо насипану могилу.

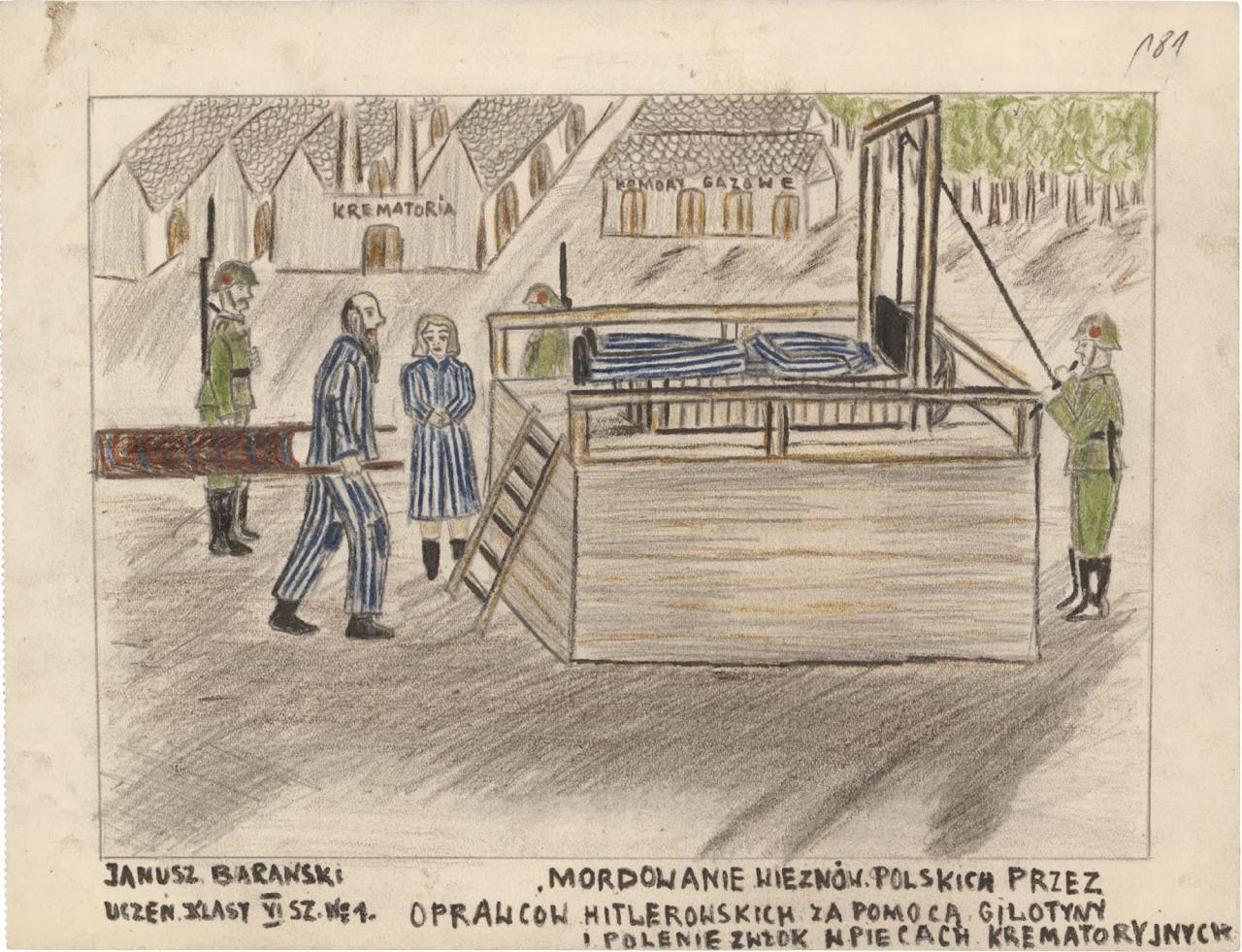
*Регіна Постек, IV клас, Блешно біля
Ченстохової*

We saw traces of blood and reflections in the
blood of fourteen heads of the fallen, torn-off
skulls, brains, and a freshly mounded grave.

*Regina Postek, IV class,
Błeszno near Częstochowa*

R. Banaszak, kl. III, Poznań

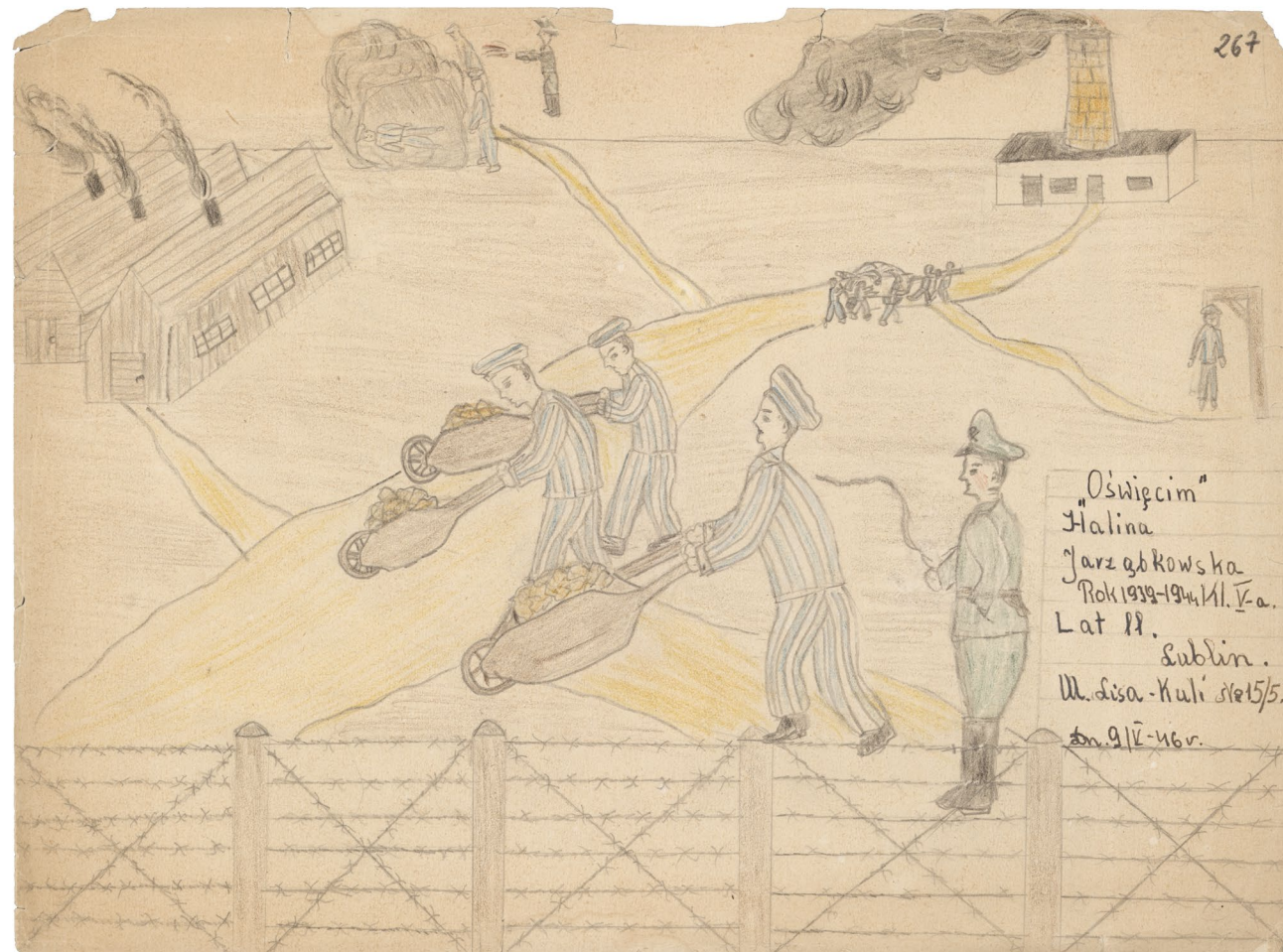
Janusz Barański, kl. VI

S. Strzelczykówna, kl. VII, Wrzesień

Tadeusz Wanatowicz, kl. IV

Halina Jarząbkowska, 11 lat, kl. V, Lublin

Felicja Nitarska, kl. V, Nowa Wieś

Ryszard Chechłacz, kl. IV, Kalisz

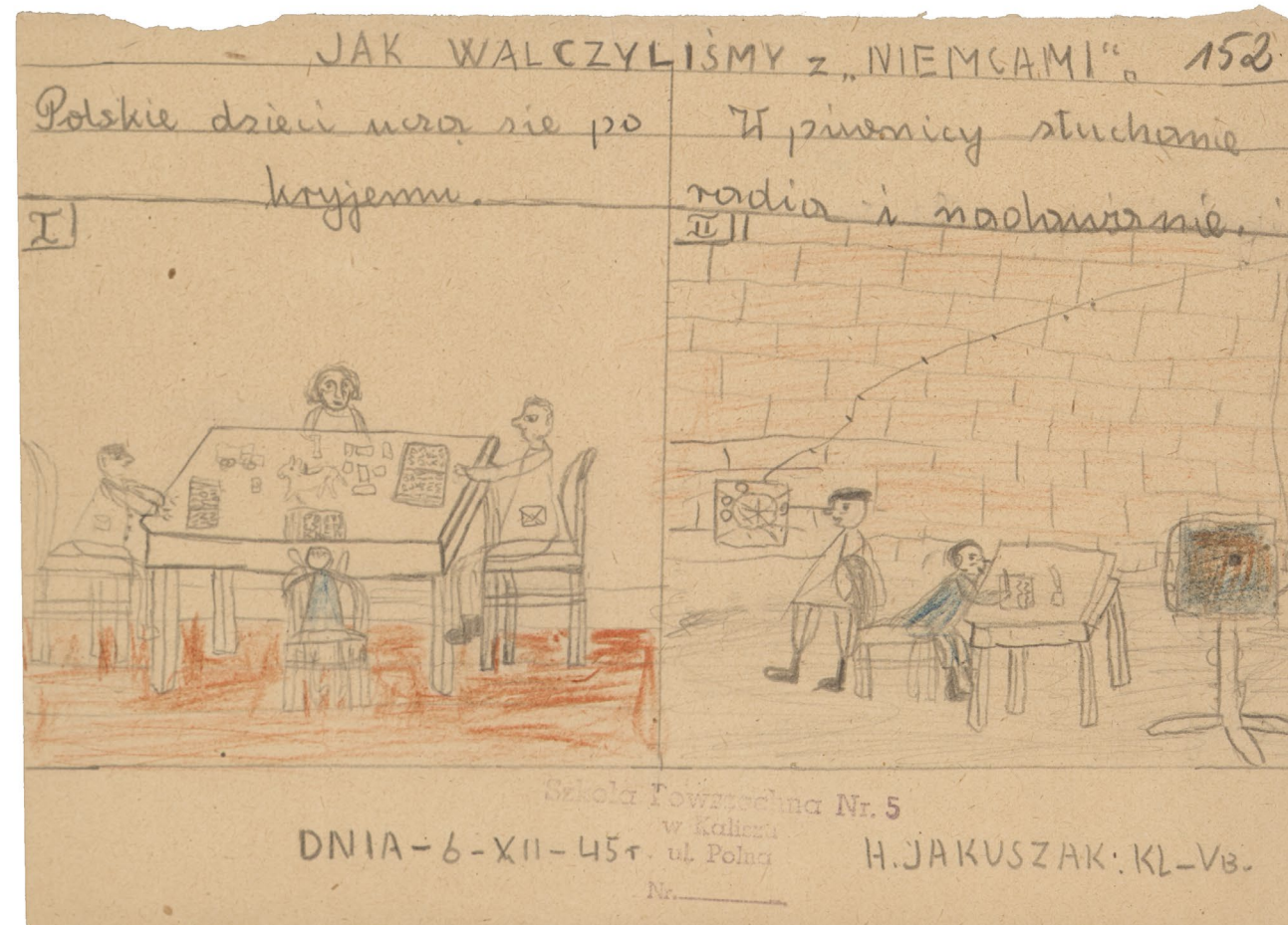
Jurek Ładorzyński, kl. IV, Kalisz

Julia Kędra, kl. V, Rypin Lubuski

H. Jakuszak, kl. V, Kalisz

H. Jakuszak, kl. V, Kalisz

W jednej celi był napis:

**Zginęłam śmiercią
męczeńską,
miałam lat 12,
za politykę**

Irena Kowalikówna, kl. VII, Radzyń

В одній камері був напис:
«Я померла мученицькою смертю,
мені було 12 років, за політику»

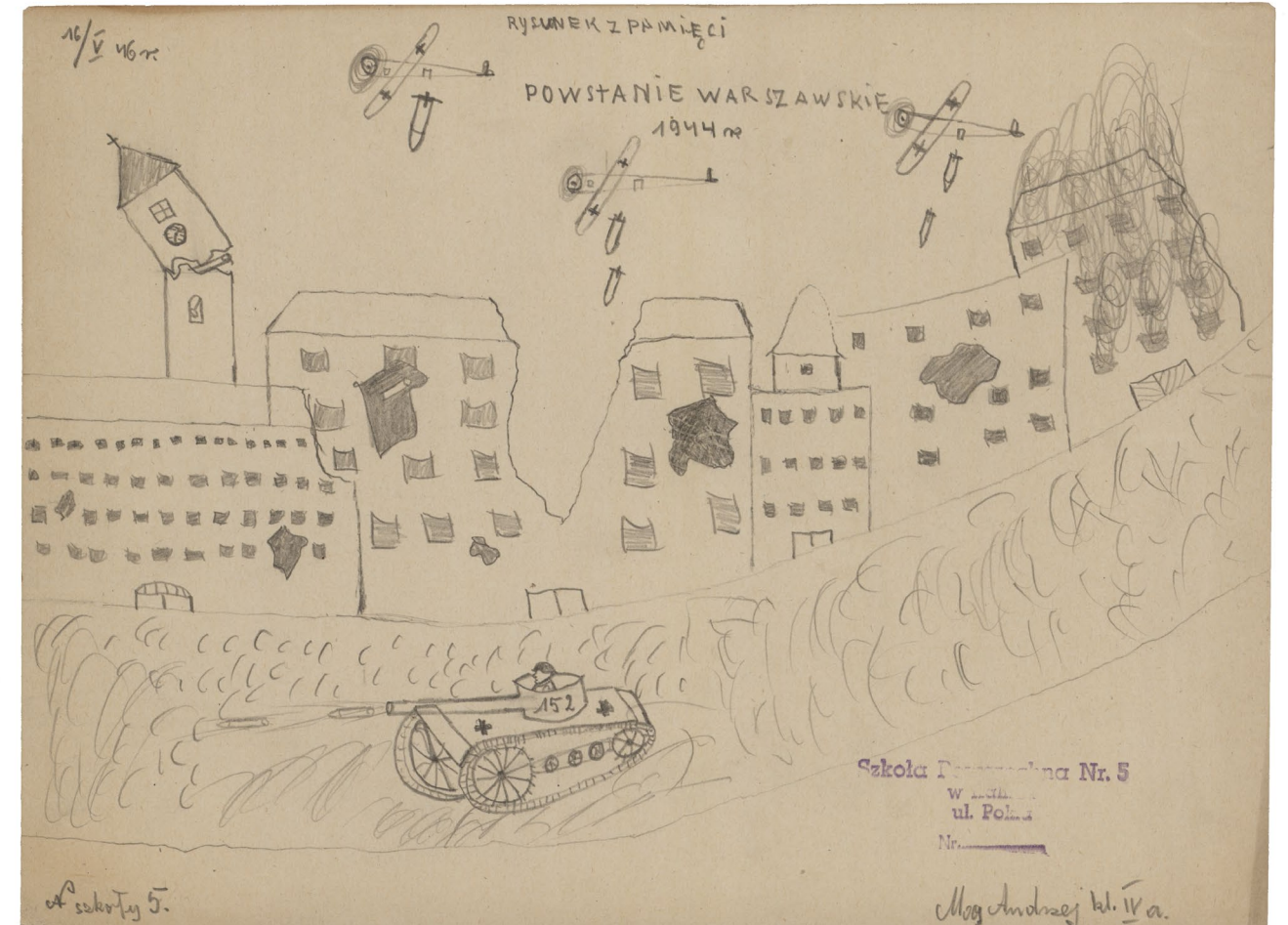
Ірена Ковалікувна, кл. VII, Радзінь

In one cell, there was an inscription:
„I died a martyr's death,
aged 12, for politics”

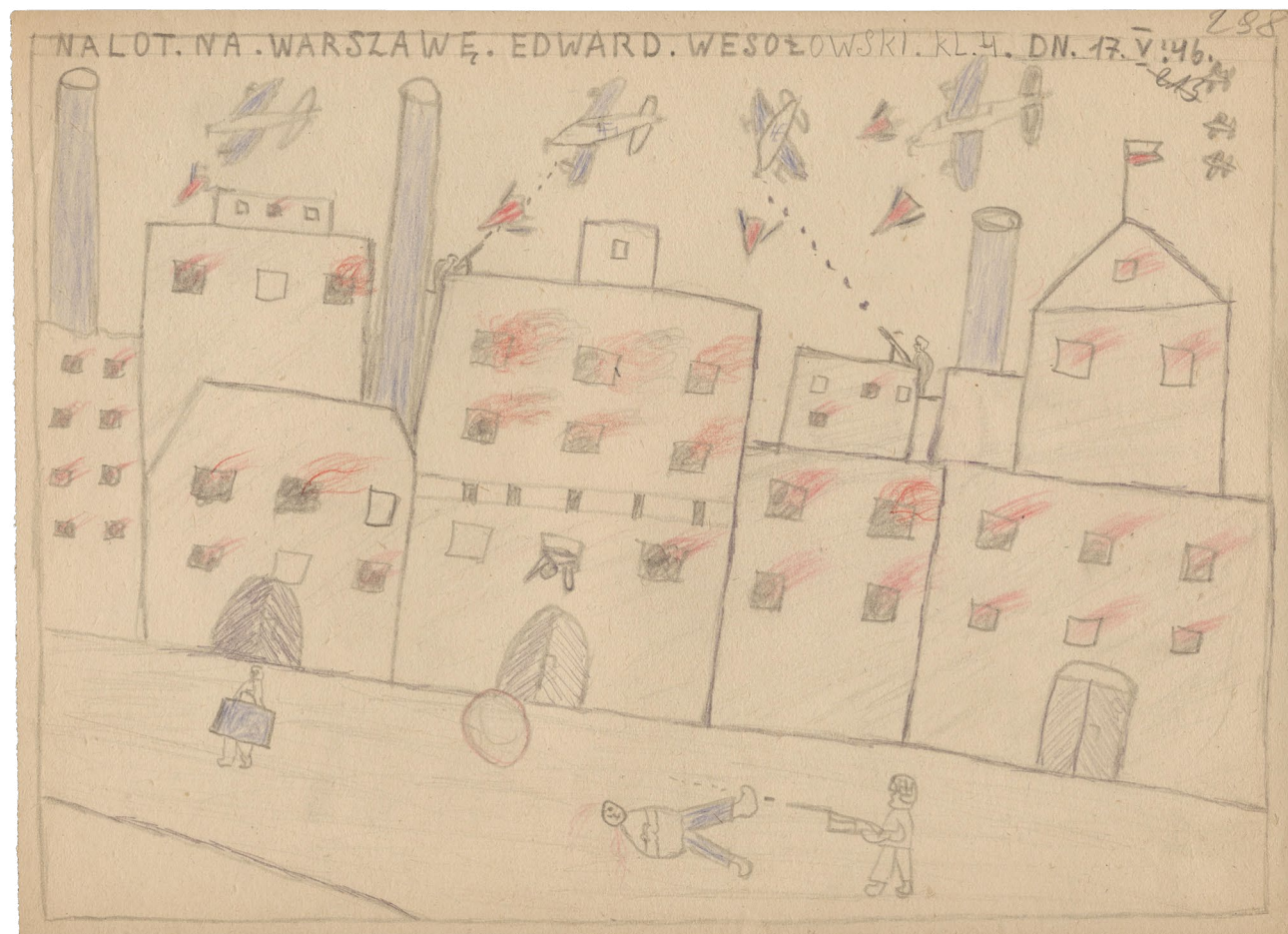
Irena Kowalikówna, VII class, Radzyń

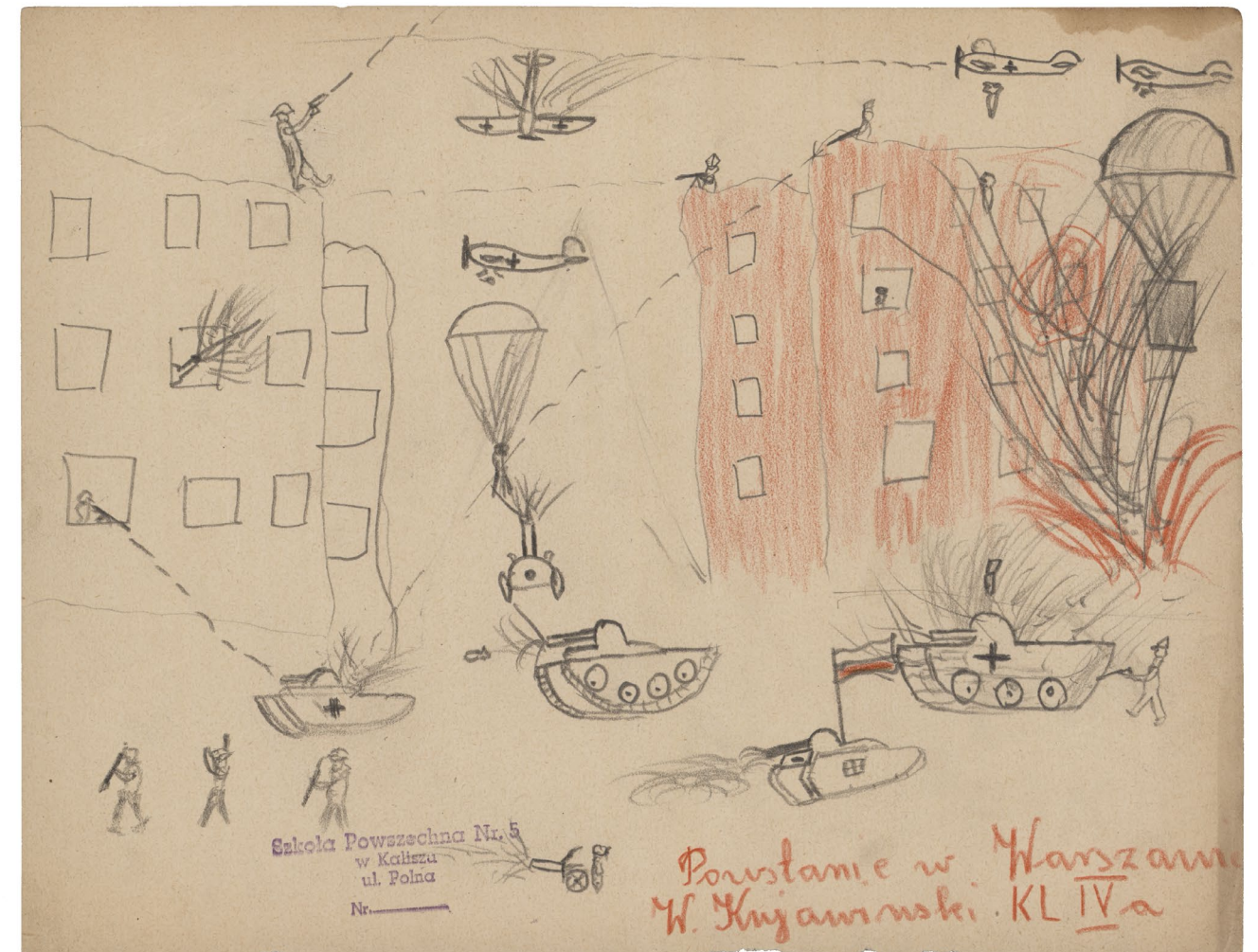
Jadwiga Idzikowska, kl. IV

Andrzej May, kl. IV, Kalisz

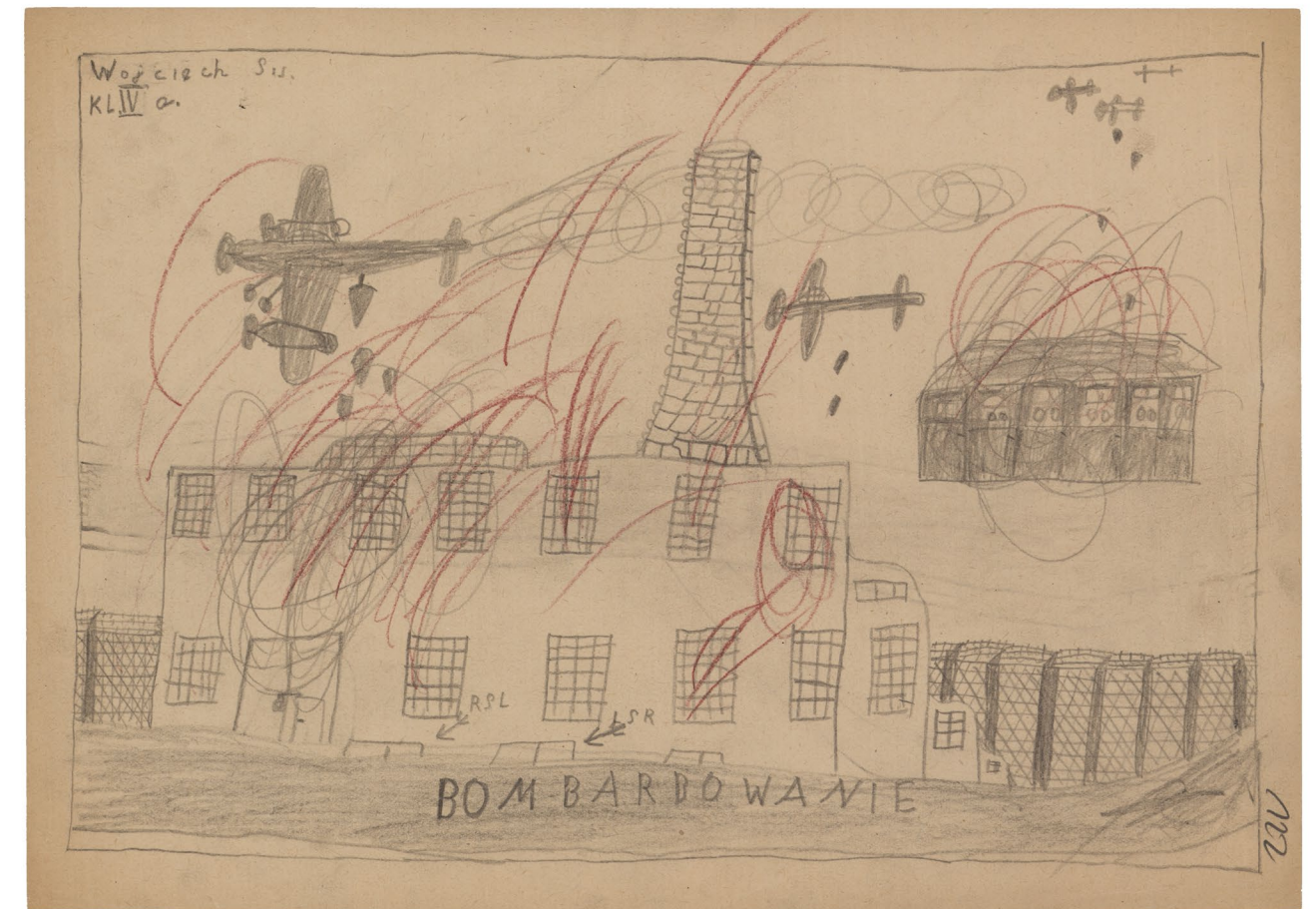
Edward Wesołowski, kl. IV

W. Kujawiński, kl. IV, Kalisz

Zenon Hajdasz, kl. VI

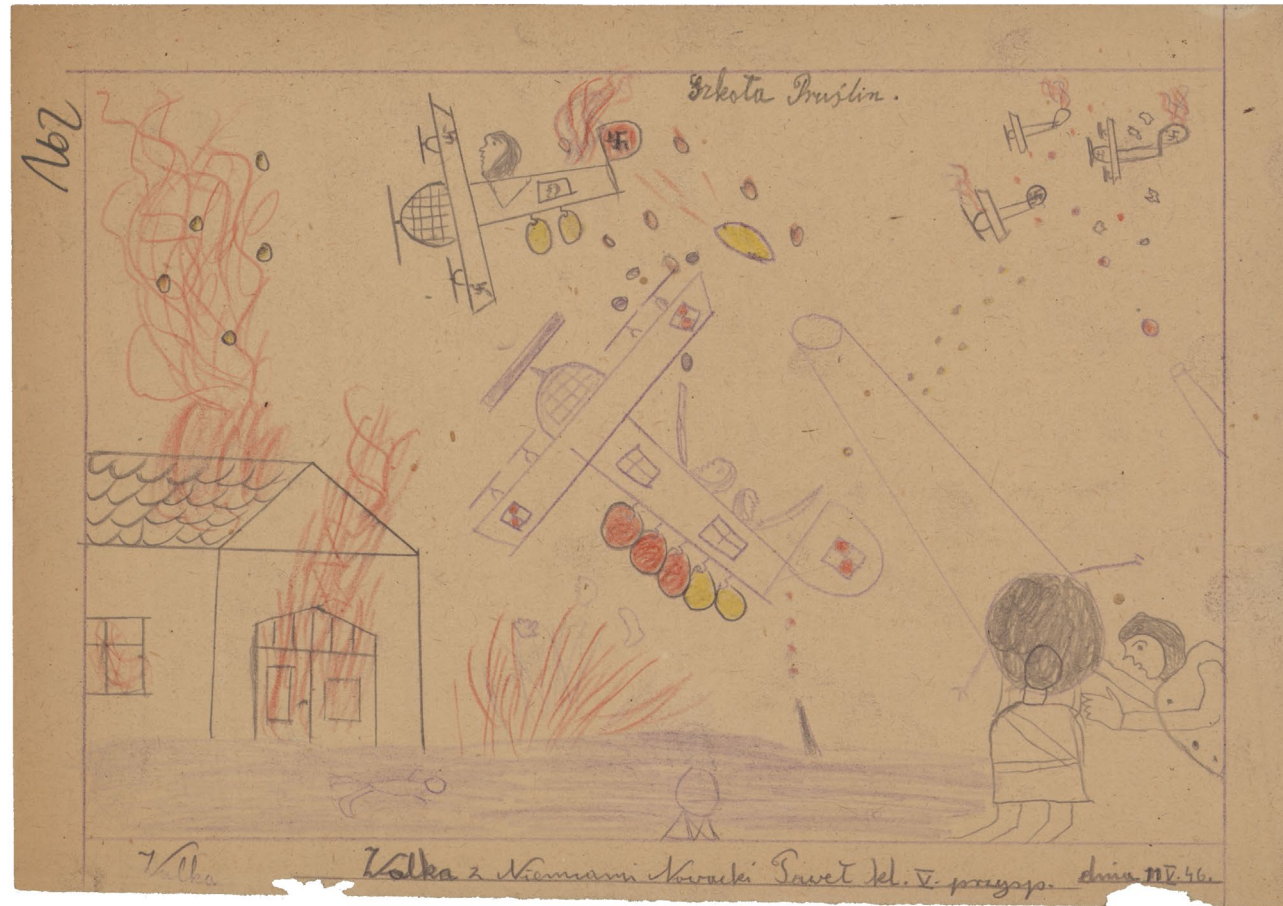
Wojciech Sas, kl. IV

Józef Banaszek, Kraśnik

Irena Bielawska, kl. V, Lisków

Pawet Nowacki, kl. V, Pruślin

Wiesława Kisielecka, Jędrzychów

Zdzisław Filipiak, kl. V, Sompólna

Po tym bombardowaniu nastały ciężkie czasy, nie było co jeść i w co się ubrać.

Poszłam do domu, lecz zastałam tylko węgiel i popiół. Wszystko się spaliło, nic żeśmy nie uratowali, tylko to, co było na nas.

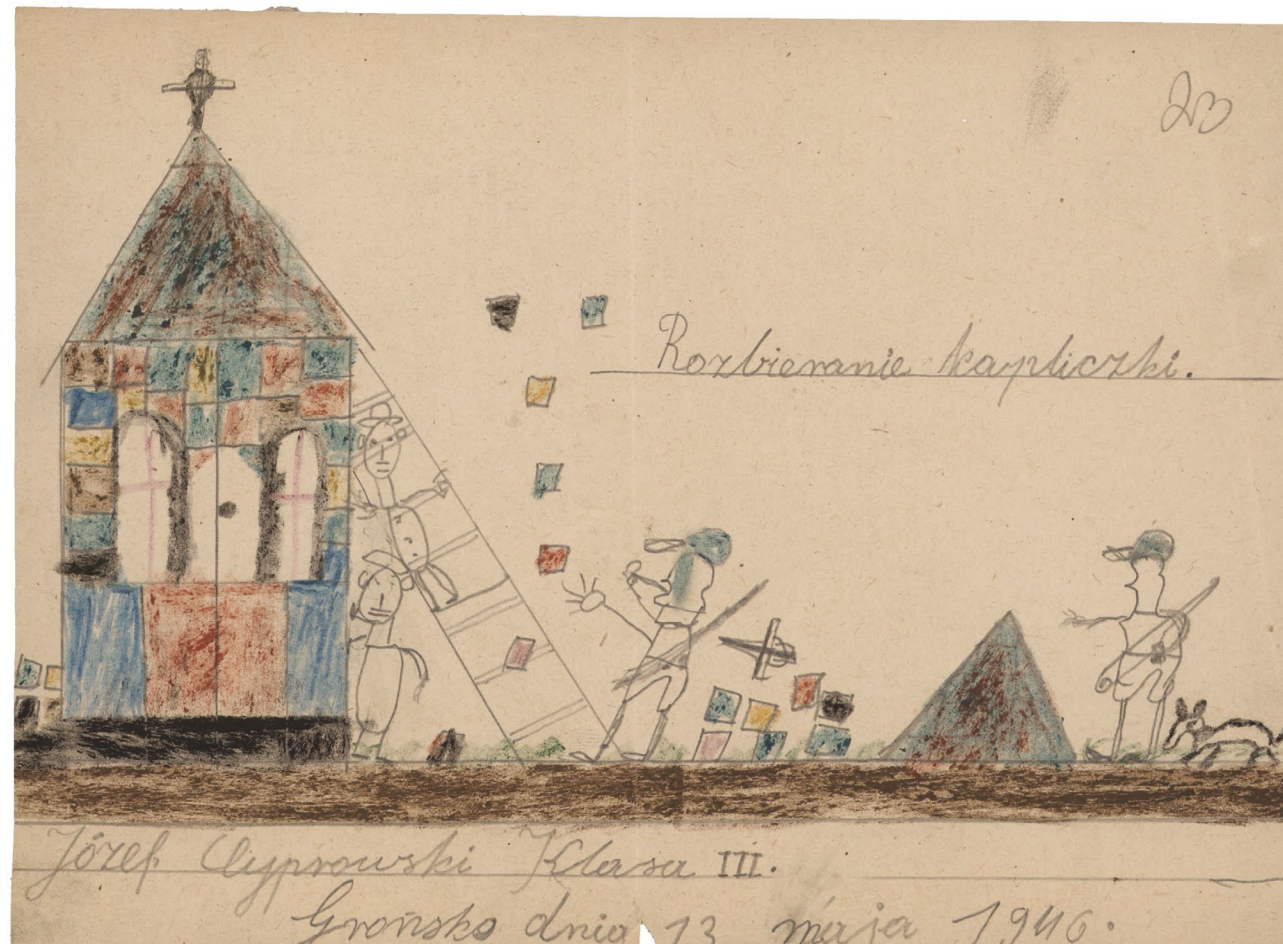
Janina Skubiszówna, kl. VII, Radzyń

I went home but found only coal and ashes. Everything was burnt; we did not save anything, only what was on us. After this bombardment, there were hard times; there was nothing to eat and nothing to wear.

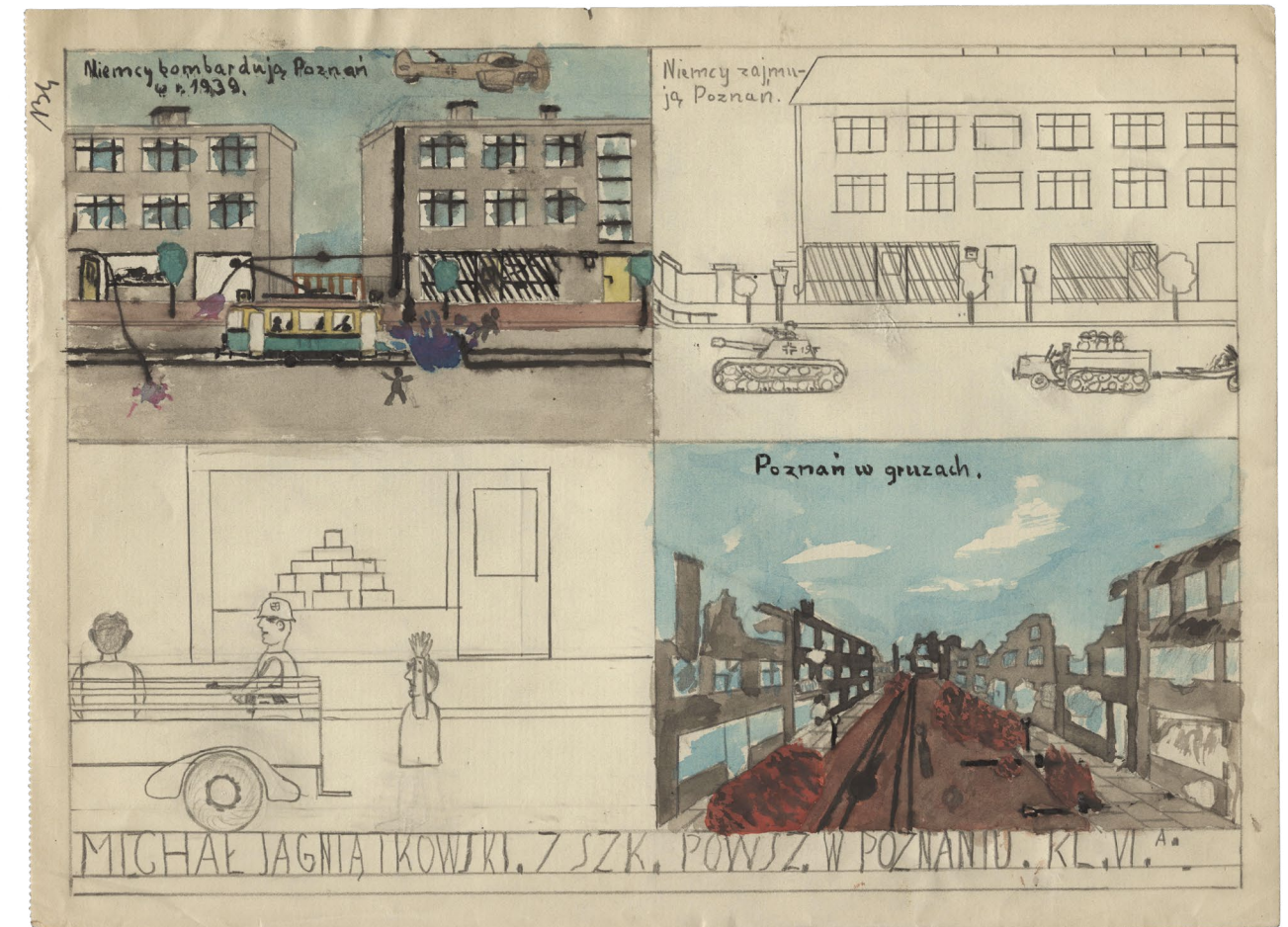
Janina Skubiszówna, VII class, Radzyń

Я пішла додому, але застала лише вугілля та попіл. Все було спалено, ми нічого не врятували, тільки те, що було на нас. Після цього бомбардування настали важкі часи, не було що їсти і що носити.

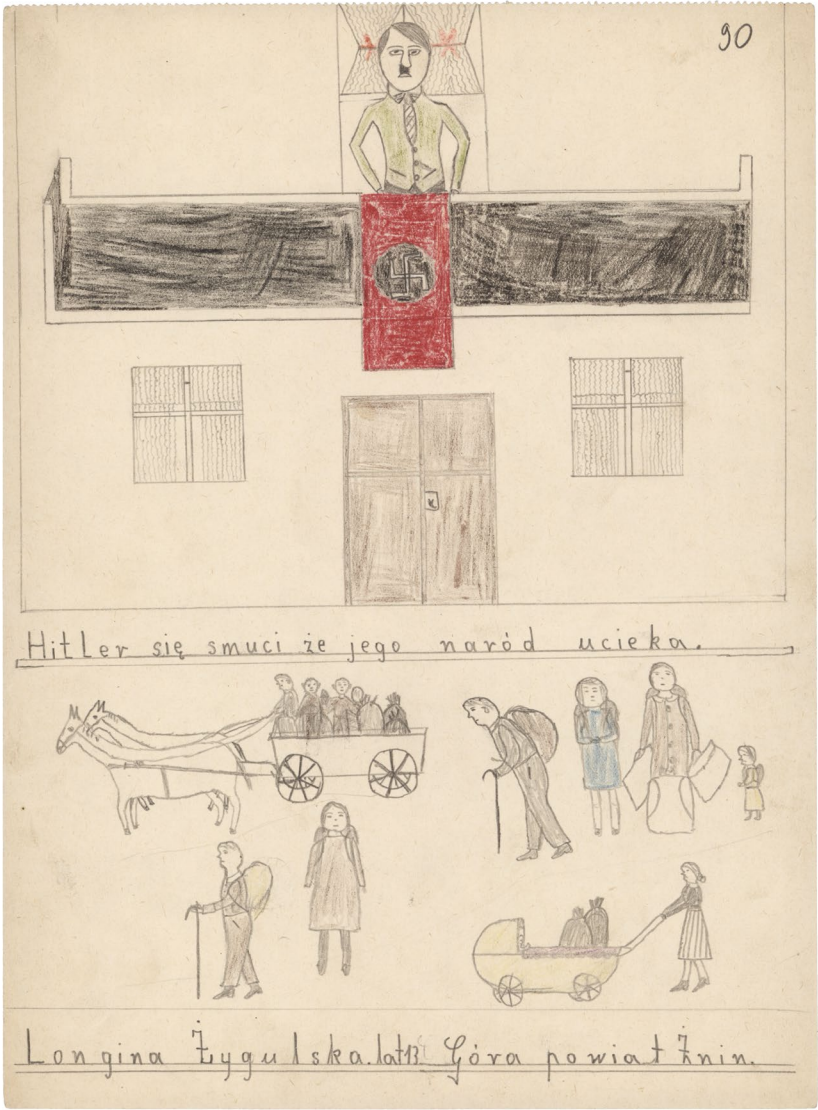
Яніна Скубішувна, VII клас, Радзінь

Józef Cyprowski, kl. III, Grońsko

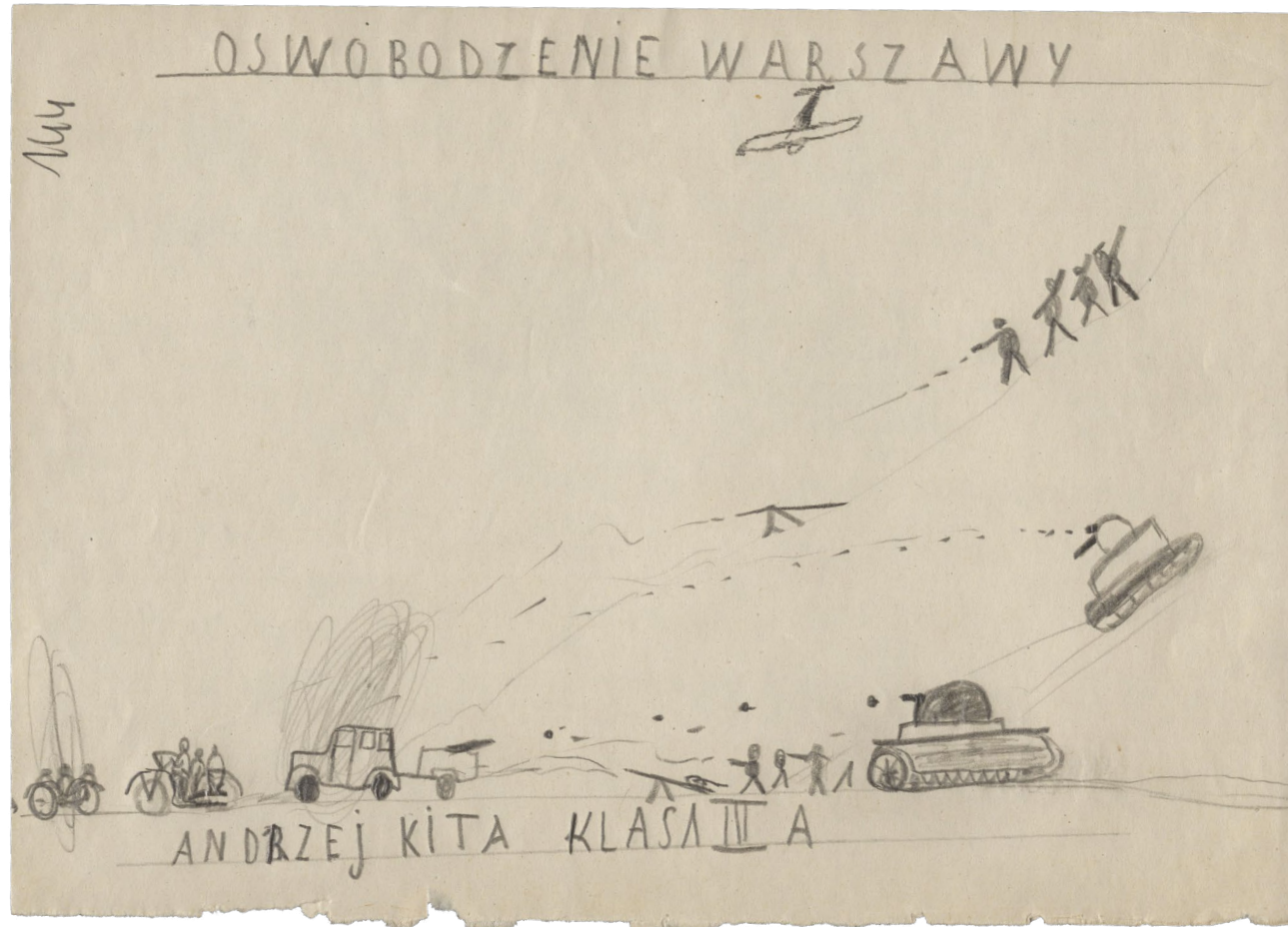
Michał Jagniątkowski, kl. VI, Poznań

Longina Żygulska, 13 lat, Góra pow. Żnin

Stefan Ziółkowski, kl. V

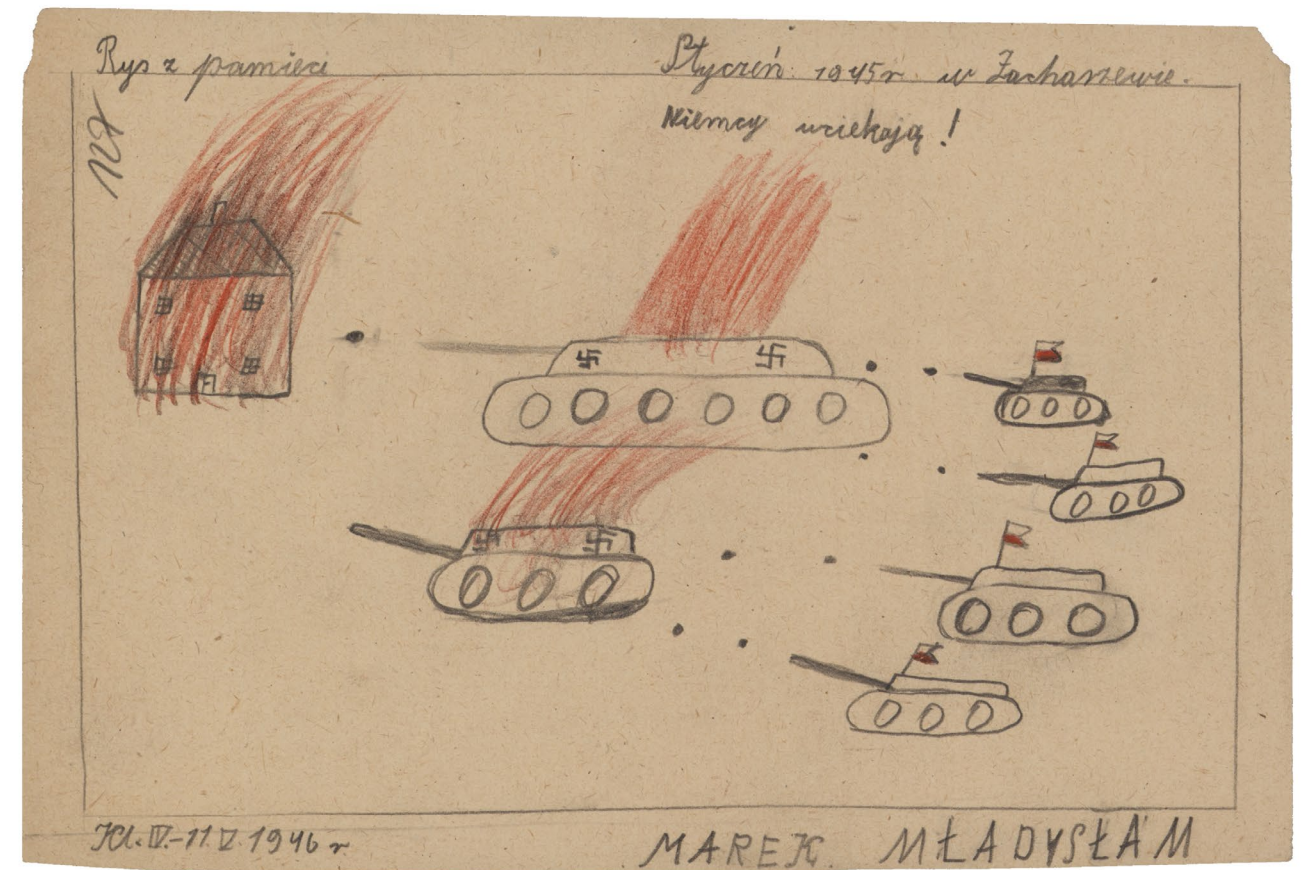
Wiesława Kisielecka, Jędrzychów

Stefan Ziółkowski, kl. V

Bogdan Cieślak, kl. VI, Poznań

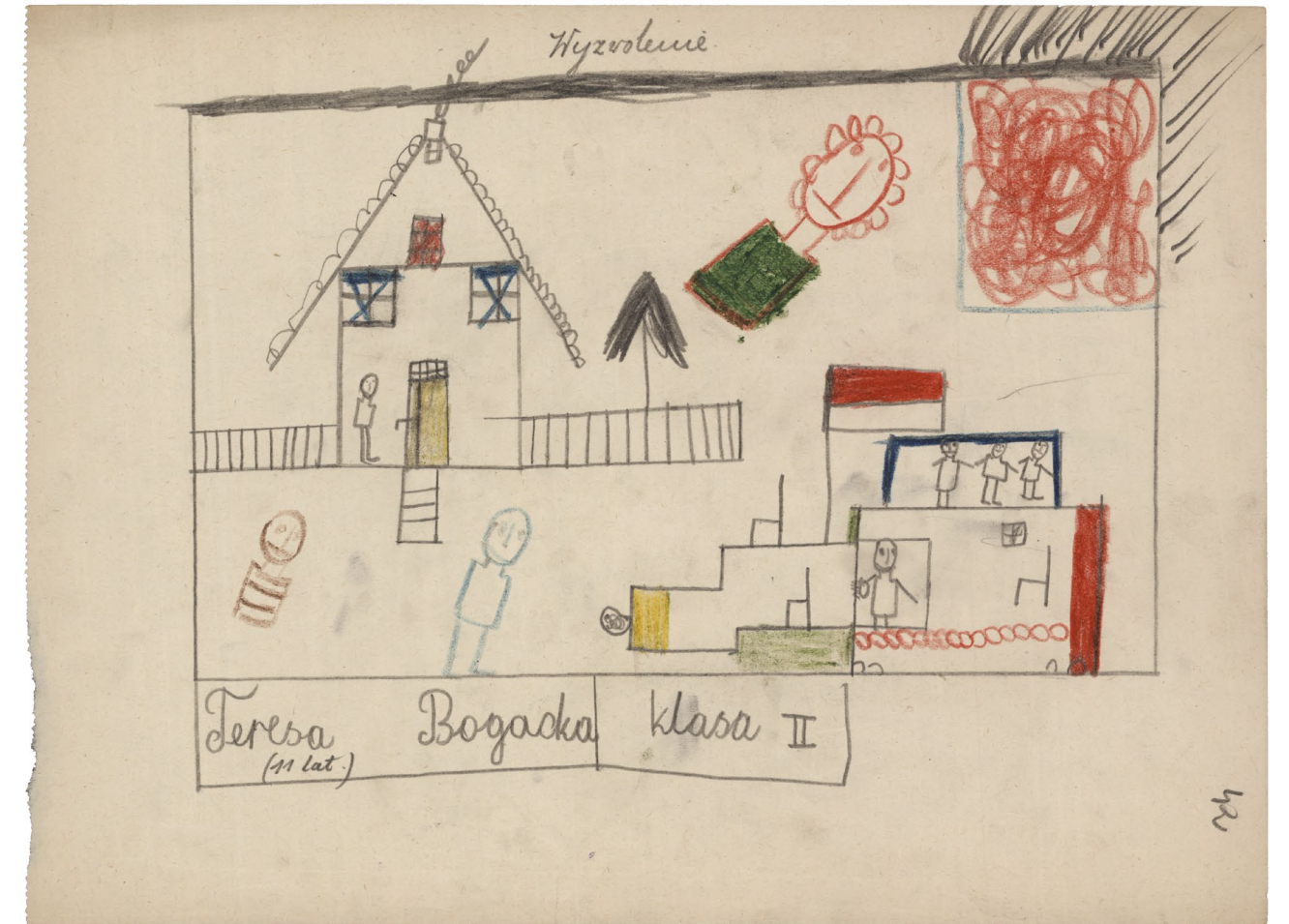
Zygmunt Niewiada, kl. IV

106

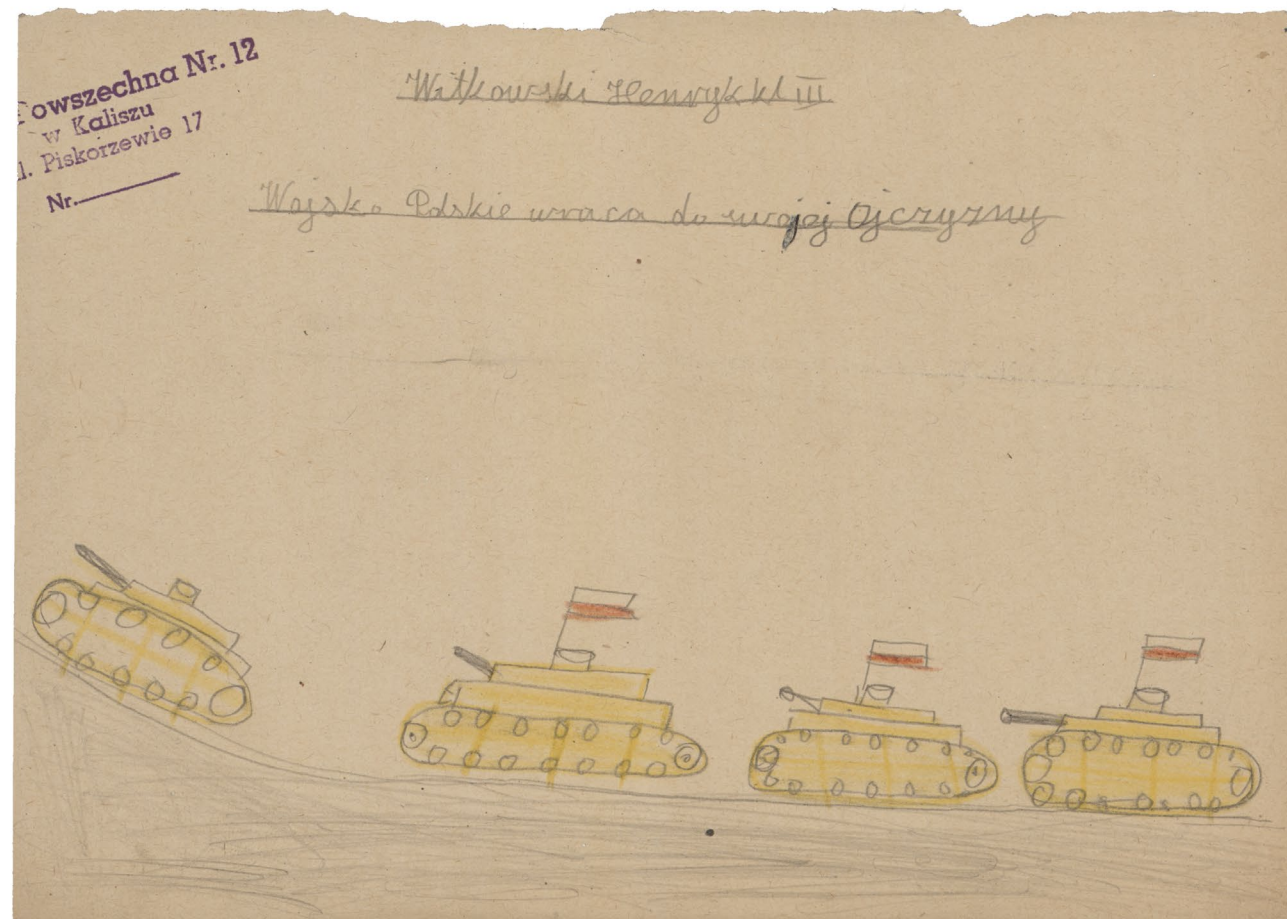
Leokadia Skrzypczakówna, 11 lat, Borek

107

Teresa Bogacka, 11 lat, kl. II

108

Henryk Witkowski, kl. III, Kalisz

109

Autor nieznany

Mamusia wróciła
ostatniego października 1945 roku.

**Tatuś był na liście
skazanych na śmierć
dnia 10 maja 1944 r.
i do dziś nie wrócił.**

Elżbieta Sadalska, kl. VI, Kielce

Матуся повернулася наприкінці жовтня
1945 року. Тато був у списку засуджених
до страти 10 травня 1944 року і не
повернувся до сьогодні.

Ельжбета Сададьська, VI клас, Кельце

Mommy returned at the end of October 1945.
Daddy was on the list of those sentenced
to death on 10 May 1944, and to this day
has not returned.

Elżbieta Sadalska, VI class, Kielce